

TDK Híradó

Az 1956-os forradalom emlékére

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanácsok

Tudományos Diákkörének felyőírata

„Hazánk nem rés, hanem erős bástya...”

Nagy Imre első miniszterelnöksége

A forradalomhoz vezető út (1955-56)

*Az 1956-os forradalom és szabadságharc
története*

A forradalom résztvevőivel szemben

szított megtorlások

társainak pere

korszakban

zer egy rena

rovat: Az 1956-ban ké

filmek

Kedves Olvasóink!

Sok szeretettel köszönetelek Benneteket ismételt lapunk hasábjain! Különleges alkalom a mostani, két szempontból is. Egyrészt egész 20. századi történelmünk vitathatatlanul legszebb, legdicsőbb történelmi eseményének, az 1956-os forradalom és szabadságharcnak 50. évfordulóját ünnepeljük. Úgy éreztük, hogy illő lenne valamiféleképp hozzájárulnunk az ünnephez. Ezen alkalomból jelentkezik a TDK Híradó egy különszámmal, melyet teljes egészében az az 1956-os forradalomnak, a hozzá vezető útnak és következményeinek szentelünk.

Különleges ugyanakkor ezen alkalom újságunk majd 30 éves történelmében is, mert a Híradónak ez a száma, melyet most kezében tartasz, minden időnk legterjedelmesebb (a sors úgy hozta, hogy épp 56 oldalasra sikeredett), és emellett biztosan állíthatom, hogy az egyik legjobb száma. A rengeteg munkáért ezúton szeretnék mindenkinek, aki részt vett ezen újság megszületésében sok-sok köszönetet mondani. Egyúttal bízom benne, hogy Nektek, kik lapunkat olvassátok, legalább annyira elnyeri majd tetszésedet, mint amekkora odafigyeléssel igyekeztünk Mi elkészíteni.

Pár szót szólnék a tartalomról: olvashatók egy rövid összefoglalót a Rákosi-rendszerről, Nagy Imre első miniszterelnökségéről, illetve a megbuktatását követő bő egy év eseményeiről. Részletesen taglaljuk a forradalom és szabadságharc eseményeit, és igyekszünk választ adni az októberi-novemberi napokkal kapcsolatban felmerülő „mi lett volna, ha?” jellegű kérdésekre is. Ezt követik a megtorlásról, illetve a Nagy Imre-perről íródott cikkek, ezen túl bemutatjuk, hogy viszonyult a Kádár-rendszer egészen összeomlásáig ehhez a kérdéshez, majd kitérünk az '56-os eseményeknek a rendszerváltásban betöltött szerepére. Végezetül, kis lazításként arról olvashatók kultúra-rovatunk keretében, hogy az 1956-os év vajon mennyire volt gazdag hazai filmekben és hogy nézett ki a korban a mozik világa. Azt hiszem, nem is marad más hátra, mint hogy jó olvasgatást kívánva búcsúzzak, november közepén még jelentkezünk!

Képe
ssy Imre

„Hazánk nem rés, hanem erős bástya a béke frontján” (1945-1953)

Írta: Lenkovics Judit

1945 tavaszára a Vörös Hadsereg kiűzte Magyarországot területéről a náci megszállókat. A háború véget ért, de a veszteségek iszonyatosak voltak: a lakosság tíz százaléka elpusztult a harcokban, az ország romokban hevert. Magyarország politikai életében két egymással ellentétes felfogást képviselő erő küzdött az ország jövőjének meghatározásáért. Az egyik a magyar nemzeti függetlenséget óvó, a demokratikus hagyományoknak és a nyugat-európai példáknak megfelelő polgári demokrácia megteremtését célozta; ők a Független Kisgazda, Földmunkás és a Polgári Párt köré tömörültek. Velük szemben a Magyar Kommunista Párt által vezetett Baloldali Blokk a nemzeti függetlenséget a Szovjetunióhoz alárendelő, szovjet mintára berendezett jövőt sejtetett.

A szovjet megszálló hadsereg és a szovjet vezetéssel működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB), amely a békekötésig az ország tényleges irányítója volt, a szovjet típusú berendezkedést támogatták, ezért legfontosabb tárgyalópartnerüknek a Magyar Kommunista Pártot tekintették, amely mind a pártnak, mind vezetőjének jelentőségét igencsak felértékelte.

A pártvezér ekkor Rákosi Mátyás (1892-1971) volt, akit „Sztálin legjobb magyar tanítványának” tartottak, majd nyolc évtizednyi életéből tizenhat évet börtönben, huszonötöt pedig emigrációban töltött. Rövid uralma alatt Sztálinéhoz hasonló személyi kultuszt épített ki. A Tanácsköztársaság idején népbiztos volt, annak bukása után emigráció és a Kominternben végzett munka

következett. 1925-ben Budapesten elfogták, látványos perben elítélték, s tizenöt évet töltött börtönben. 1940-ben távozhatott a Szovjetunióba. 1945 és 1956 között az MKP, majd MDP főtitkára, 1952-53-ban rövid ideig miniszterelnök is volt. 1956 nyári leváltása után haláláig a Szovjetunióban élt. A több nyelven beszélő, éles eszű Rákosi az 1945 utáni koalíciós küzdelmekben kitűnő taktikusnak mutatkozott, és semmilyen eszköztől nem riadt vissza, hogy a hatalmat megszerezze és megtartsa. Tudta, hatalma Moszkva akaratától függ, ezért teljesítette, sőt túlteljesítette a szovjet elvárásokat.

Az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választáson az MKP és az SZDP egyaránt 17-17%-ot ért el, a Független Kisgazdapárt 57%-os szavazati aránnyal abszolút többségre tett szert, mégis (javarészt szovjet nyomásra) koalíciós kormány alakult, mivel a négy legfontosabb párt (FKgP, MKP, SZDP, NPP) erről – tekintettel a nehéz gazdasági, valamint bel- és külpolitikai helyzetre – a parlamenti választás előtt megegyezett. Pártközi megállapodás született arról is, hogy a koalíciót alkotó pártok vezetői kormányzati tisztséget vállalnak, így 1945. november 15-től Rákosi Mátyás államminiszter lett.

A Kisgazdapárttal szembeni akaratérvényesítés érdekében Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt 1946. március 5-én megalakította a Baloldali Blokkot, amelyen kívül minden politikai irányzatot reakciónak tituláltak. Rákosi már 1945-1946 fordulóján megfogalmazta az FKgP feldarabolásának célkitűzését (ez volt az ún. „szalámi-taktika”). Ennek

alapján kategorizálta a kisgazdapárti politikusokat, s követelte 1946 tavaszán a kisgazdapárti vezetésétől „reakciós” képviselőik pártjukból történő kizárását, amit – a SZEB támogatását megszerezve – sikerült is elérnie. Ugyanezen offenzíva második szakaszát jelentette a kezdettől kommunista kézen lévő politikai és katonai elhárítás által mesterségesen konstruált ún. köztársaság-ellenes összeesküvésnek a még mindig legnagyobb parlamenti képvisellel bíró FKGP nyakába varrása. Ezzel, további kisgazda képviselők mellett, Kovács Bélát, az FKGP főtitkárát és legmarkánsabb személyiségét – a szovjet katonai elhárítással elhurcoltatva – iktatta ki a politikai közéletből. Harmadik lépcsőként 1947 májusában a kisgazda miniszterelnök Nagy Ferencet illetve nyilvánosan az „összeesküvésben” való közvetett részvétel hamis vádjával, amivel sikerült kierőszakolnia a kormányfő lemondását és emigrálását.

Az 1947. augusztus 31-én megtartott Aországgyűlési választáson Rajk László kommunista belügyminiszter vezetésével a kommunista párt a választók terrorizálásával, és a csalás minden válfaját kimerítve 22%-ot szerzett. A hírhedt „kékcédulás” választáson százezreket fosztottak meg szavazati joguktól, és kétszázezer hamis, „kékcédulás” (jegyzőkönyvi kivonat a szavazás napján nem az illetőségi helyükön tartózkodók számára) szavazatot adtak le. Miután a választó-

polgárok még így is a polgári tábor számára biztosították a többséget, azért a kommunisták választási visszaélésekre hivatkozva elérték, hogy megsemmisítsék a második legerősebb ellenzéki erő, a 670 ezer szavazatot nyert Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt választási eredményét¹. Nyomást gyakoroltak számos jobboldali vagy annak minősített politikusra, hogy hagyják el az országot; Pfeiffer Zoltán, Kovács Imre valamint Peyer Károly ekkor tűntek el a magyar politika porondjáról. Ezzel több, mint negyven évre megszűnt a magyar parlamentalizmus.

A megüresedett helyeket nem töltötték be, a redukált létszám pedig automatikusan megváltoztatta a pártok parlamenten belüli képviseleti arányát. Az ily módon „korrigált” eredmény szerint a Baloldali Blokk a kisgazdák nélkül is abszolút többséggel rendelkezett a parlamentben. S miután ekkorra már elhagyták a pártokat azok, akik koalíciós partnerként sem kívántak közösséget vállalni a kommunista hatalmi törekvésekkel, a maradék pedig időközben – Farkas Mihály ekkori fordulatát kölcsönözve – kezes bárányokká szelídültek, az MKP 27%-os relatív elsőségével lényegében abszolút módon uralhatta a törvényhozást. A Dinnyés Lajos (FKGP) vezette új kormányban Rákosi miniszterelnök-helyettesi és államminiszteri funkciót kapott.

Az 1949. május 15-ére kitűzött újabb Aországgyűlési választásokon a társadalom politikai tagolódását tükröző pártstruktúrának már a megjelenítésére sem adott lehetőség. Rákosi javaslatára lajstromos szavazást készítettek elő, s a közös listára más – formálisan még meglévő – pártokból is

¹ A Választási Bíróság az MFP 49 mandátumának megsemmisítéséről döntött.

csak az MDP káderosztályain előzetesen jóváhagyott "népfrontos" jelöltek kerülhettek fel. A százegy éves magyar parlamentarizmus történetében először a választópolgároknak így már nem volt választási lehetőségük, csak a pártállam jelöltjeire szavazhattak: az MDP tagjaira, illetve a pártonkívüli „társutasokra”. A megcsappant szavazókedvet kétszáz-húszezer ún. „népnevelő” igyekezett növelni. A 95%-os "választási győzelem" után semmi meglepő nem volt abban, hogy Rákosi Dobi István második kormányában is megőrizte korábbi funkcióit.

Magyarország első írott, kartális Alkotmánya 1949-ben készült el, magán hordozva a szocialista típusú berendezkedés lenyomatát. Az alkotmánytervezetet Beér János és Szabó Imre készítette, mintául a Buharin és Radek által konstruált 1936-os sztálini alkotmány szolgált, a magyar szöveg majdnem teljes egészében annak fordítása. Az 1949. XX. törvény csak fiktív alkotmánynak tekintető, annak ellenére, hogy az állampolgári jogokat deklarálták, emellett a gazdasági, szociális és kulturális jogokat is alapjogi védelemben részesítették, természetesen megfelelő jogi háttér, és a megvalósítás komoly szándéka nélkül. A politikai élet korlátozott pluralizmusa, illetve a hatalmi ágak elkülönülése az Alkotmány szerint lényegében 1949 nyara után is megmaradt Magyarországon. Az országban továbbra is működött parlament és parlamentnek felelős kormány, amely az államigazgatást irányította. Mindez azonban csak látszat volt.

Az Alkotmány a törvényhozás elsődlegességét hangsúlyozta, ezzel szemben az Országgyűlés gyakorlatban évente kétszer-háromszor ülésezett, és ekkor is csupán néhány napig, a legjelentősebb döntések nem törvényben, hanem

alacsonyabb szintű jogszabályokban, törvényerejű rendeletekben, parthatározatokban jelentek meg. Az Elnöki Tanács által kibocsátott törvényerejű rendeleteket az Országgyűlés utólag hagyta jóvá. Az ilyen jogszabályok száma 1950-től 1956-ig évente 27 és 48 között váltakozott. Az Elnöki Tanács ily módon az Országgyűlés és az államfő törvényhozói jogkörét egyaránt birtokolta, hatalmát – elvileg – mindössze az korlátozta, hogy az Alkotmányt nem változtathatta meg. Az Elnöki Tanács elnöki posztját 1950 májusáig Szakasits Árpád, ezt követően pedig egy másik „társutas” szociáldemokrata, Rónai Sándor, majd 1952 augusztusától egészen 1967-ig Dobi István töltötte be.²

A Magyar Népköztársaság 1949. augusztus 20-án törvénybe iktatott Alkotmánya az ország új címerét is meghatározta a 67.§-ban: „A Magyar Népköztársaság címere: kétoldalt búzakoszorúval egybefogott, kerek, világoskék mezőben kalapács és búzakalász; a mező felső részén a mezőre sugarakat bocsátó ötágú vörös csillag, alján redőzött piros-fehérvörös színű szalag”. Az ezt követő paragrafus kimondja, hogy a „Magyar Népköztársaság zászlaja piros-fehérvörös színű, közepén a Magyar Népköztársaság címerével”. 1956 októberében a tömeg haragja kimetszette a gyűlölt Rákosi-rezsim szimbólumát a nemzeti trikolórból. A lyukas piros-fehérvörös zászló mintegy az antikommunista nemzeti forradalom szimbólumává vált. A forradalmi és diákbizottságok pontjaiban megjelent a Kossuth-címer legitimitásának követelése is.

1 1948 januárjában Rákosi kiadta a jelszót: „az év végéig végezni kell az egyházi reakcióval”. A kommunisták országos propa-

² Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, 2005. 338-339. o.

gandát indítottak az egyházi iskolák államosítása érdekében. Egy véletlenül elsült puska ürügyén, amely Pócspetriben 1948. június 3-án tragédiát okozott, hadjáratot indítottak a katolikus papság, a hívő magyar parasztság és az egész falu társadalma ellen. Az egész ország attól harsogott, hogy a „klerikális reakció rendőrt gyilkolt”. Az államosítás mellett a katolikus egyház vezetését is igyekeztek megbénítani, 1948. december 26-án letartóztatták, majd életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték Mindszenty József esztergomi érseket, a Magyar Katolikus Egyház fejét. Az 1949. február 8-án lezárult eljárásban a vád tárgyául a népi demokratikus államrend megdöntésének kísérlete, hűtlenség, külföldi fizetőeszközök tiltott birtoklása és üzérkedés szolgált.

A Mindszenty-, valamint a megrendezett MAORT-per mellett a legnagyobb feltűnést a Rajk-per keltette.

Rajk Lászlót 1949 május végén tartóztatták le az ÁVH nyomozói. A „leleplezett” Rajk-ügy során (1949-1951 között) a több, mint harminc perből álló sorozatban 141 személyt vettek őrizetbe, közülük harmincnyolcat internáltak, tizenötöt kivégeztek, tizenegyen kaptak életfogytiglani büntetést. Rákosi Mátyás 1949. szeptember 30-án a nagybudapesti pártaktíván kiadta a jelszót: „Fokozni kell az éberséget!” Majd felszólított minden pártszervezetet és párttagot, hogy „figyeljen fel a legkisebb ellenséges hangra vagy tetre; a hibák mögött keresse és találja meg az ellenség kezét”. Azt állította, hogy a

Rajk-per bizonyossága szerint az ellenség mindenekelőtt a kommunista pártba igyekszik befurakodni, itt akar fontos pozíciókra szert tenni romboló tevékenységéhez. Az ellenséget elsősorban a pártban kell keresni, így ezáltal állandósult a gyanúsítás, a mindenáron való ellenségkeresés a pártban és a társadalomban egyaránt.³

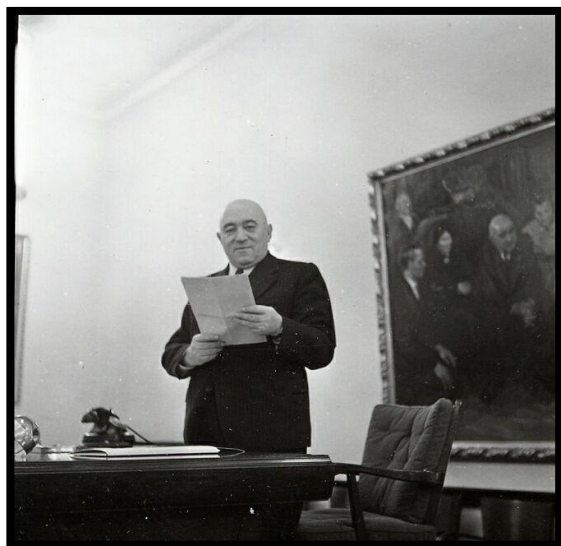
A kárcsak Kelet-, illetve Kelet-Közép-Európa más részein, a hatalom bírói ágát a szovjet modell alapján szervezték meg. A bíróságoknak a fennálló politikai rendet kellett megvédeniük, és a magyar jogrend átvette a feltételezett bűnösség sztálini koncepcióját. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy nem kellett bűncselekményt elkövetni ahhoz, hogy valakit veszélyesnek nyilvánítsanak a társadalom számára. Elegendő volt, ha a hatóságok úgy vélték, hogy valaki várhatóan bűncselekményt követ el

ahhoz, hogy az illető bíróság elé kerüljön. Egy alkalommal katonai törvényszék elé állítottak egy Szabó István nevű embert, mert fogadott fiát kémkedéssel vádolták. A bíró elismerte, hogy Szabó nem tudott fia állítólagos kémkedéséről, mindazonáltal kifejtette, hogy Szabó „veszélyes a társadalomra, mivel egy közeli rokona az áruló titóista bandák szolgálatába állt, és ezzel (Szabót) magát is fel

³ Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó, 2000. 326. o.

lehet használni a népi demokráciánk elleni felforgató tevékenységre.”⁴

A kommunisták a hatalom megragadásával egyidejűleg kíméletlen harcot indítottak a magyar parasztság ellen, 1948 és 1953 között háromszorosára növelték a gazdák közterheit. A szövetkezeti mozgalom kiépítését Rákosi 1948. augusztus 20-i kecskeméti beszédében is hangsúlyozta: „A nagy halak megeszik a kis halakat. A nagy kulák gazdák tovább erősödnek, és tönkreteszik a szegényebb dolgozó parasztságot”. Ezzel az állapottal szemben megjelölte a szövetkezeti alternatívát, és a gazdag-parasztot korlátozó intézkedések egész sorát vezette be⁵. A „kulákkérdés” gyakorlati funkciója kettős volt: „egyrészt izolálni és felszámolni a parasztság gazdaságilag sikeresebb, a falun belül nagy befolyással bíró rétegét, illetve a kezdetleges nagyüzemekkel – súlyos terhei ellenére is – még versenyképes gazdaságát; másrészt, a kulákság elleni

eljárások, úgyszintén a kulákklisták nyitottsága révén bizonytalanságot, félelmet kelteni a birtokos parasztság minden rétegében”.⁶ Kuláknak tekintették mindazokat, akiknek vagy egyszerűen, vagy szőlő, kert és gyümölcssterület ötszörös felszámításával huszonöt katesztrális holdat⁷ meghaladó területe volt, továbbá azt, aki huszonöt holdnál nagyobb földterülettel rendelkezett, de azt részben vagy egészben bérbe adta, legyen az földműves vagy egyéb foglalkozású. Létezett a kupeckulák megjelölés is, kevés kivétellel ide tartoztak a falusi kereskedők, iparosok, értelmiségiek, alkalmazottak, nyugdíjasok.

A támadások miatt háromszázezer paraszt hagyta el földjét, parlagon maradt a megművelhető földterület tíz százaléka, mindennek egyenes következményeként újra bevezetésre került a jegyrendszer, eszeveszetten keresték a „szabotőröket”. Egymást követték a gazdák iránti perek, amelyekben súlyos büntetések kerültek kiszabásra. Példaként említhető a Húsértékesítő Vállalat vezetőivel szemben lefolytatott eljárás, amelyben őket vádolták a húshiányért – a per halálbüntetéssel zárult. Halálbüntetéssel lehetett szakcionálni a „cséplési szabotázst” is, a „feketevágásért” is börtönbüntetés járt.

Az állami begyűjtésről az 1952. évi 2. Atörvényerejű rendelet rendelkezett, a beadási kötelezettségnek számos ága létezett (termény-és állatbeadási; baromfi-és tojásbeadási; tej- valamint borbeadási kötelezettség). A beadás elmulasztásának következményeként felemelték a beadási kötelezettséget, vagy kártérítésre kötelezték a gazdákat. A

⁴ Borhi László: Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945-1956. Corvina Kiadó, 2005. 223. o.

⁵ Állam elővételi joga, nagybérletnél kötelező felajánlás, adásvételi korlátozás.

⁶ Pető Iván - Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945-1985. I-II. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. I. 187. o.

⁷ 1 hektár=0, 5755 katesztrális hold.

legsúlyosabb helyzet 1952-ben alakult ki, amikor a rossz termés nyomán a súlyos beadási mérték azzal járt, hogy egyes megyékben az egyénileg dolgozó parasztnak közel harminc százalékánál nem maradt vetőmag. 1952-től Magyarország gabona-importra szorult. A bérből és fizetésből élők statisztikailag kimutatott húsz százalékos reálbérromlásához további megsarcolásként társult az átlagosan egyhavi jövedelmet kitevő, kötelezően elvárt „békekölcsön”-jegyzés.

A gazdaságon belül abszolút elsőbbséget élvezett a nehézipar fejlesztése; az iparfejlesztésre szánt hatalmas összegeket úgyszólván teljes egészében két iparág használta fel: az alapanyaggyártás (bányászat, kohászat, elektromos energia-, építőanyag- és vegyipar) és a gépipar. Magyarországot – amint azt Gerő Ernő, a gazdaságpolitika legfőbb felelőse hangoztatta – „a vas és acél országává” kell tenni, s ezért „ötéves tervünk alapkérdése a vas- és acéltermelésük fejlesztése olyan ütemben, amelyre nincs példa a magyar ipar történetében”.⁸

A megfélemlítési politika legfontosabb célpontja maga a nép volt, mégpedig nemcsak a „kispolgárisága” miatt elmarasztalt parasztság, hanem a munkásság is, amelynek nevében a hatalmat gyakorolták. Az ÁVH, „a népi demokrácia ökle” – ahogyan azt egykor a szerencsétlen sorsú Rajk László nevezte – nyilvántartásában az ötvenes években több mint egymillió ember szerepelt „antidemokratikus elemként”, ennyire taksálták a potenciális ellenség számát. Ennek megfelelően kiterjedt besúgó hálózatot működtettek. A jogtiprások elképesztő méreteit mutatja, hogy

1950 és 1953 között mintegy kétmillió ember ellen folyt nyomozás, az ügyészségek több mint egymillió ügyet vizsgáltak ki, és ennek fele vádemeléshez vezetett. A bíróságok háromszáznyolcvanezer elítélő határozatot hoztak, ebből harmincezret kifejezetten politikai okokból. Szinte megszámlálhatatlan volt a szabálysértési eljárások száma, amelyek gyakorta pénzbüntetéssel végződtek. A retorziók a családok egyharmadát érintették valamilyen formában.⁹

Rákosinak 1952-re nem csupán Regyszemélyi terroruralommal sikerült „fejlesztenie” az egypárti diktatúrát, hanem ehhez immár a triumfáló vezér szertartásos ünneplése is társult. A hatvanadik születésnapja alkalmából rendezett központi és helyi ünnepségek heteken át tartó láncolata, a Rákosi Mátyás harcos élete címmel megnyitott grandiózus kiállítás, kampányok nem csupán vetekedtek, hanem túl is tettek Sztálin hetvenedik születésnapjának két évvel korábbi ünnepi kavalkádján. Egyes kortársak szerint éppen emiatt szorítkozott a Moszkvából érkező köszöntő távirat hűvösen protokolláris semmitmondásra. „A haladó emberiség lánglelkű vezérével” annak „legjobb magyar tanítványa” se akarjon konkurrálni – még ünnepi ceremóniákban sem.

Rákosi kiteljesedő mindenhatósága a kezében összpontosuló és intézményesített hatalomkoncentráción nyugodott. A Rajk-ügy óta a döntések zömét a Rákosi-Farkas-Gerő-trojka hozta: Farkas a hadsereg élén állt, Gerő a gazdaságirányítás legfőbb politikai komisszára volt, Rákosi pedig 1952. augusztus 14-én az állami és a pártvezetés egyesítéséről elfogadott határozat nyomán, pártfőtitkári tisztsége mellé átvette a

⁸ Berend T. Iván-Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1972. 247. o.

⁹ Ripp Zoltán: 1956 Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Korona Kiadó, 2002. 23. o.

kormány irányítását, s emellett személyesen irányította az Államvédelmi Hatóság tevékenységét is. Családtagjaira is gondolt: egyik testvére az ideológiai átnevelés országos főhatóságának számító pártfőiskola igazgatója, egy másik pedig – szintén szigorúan bizalmi állásban – a hidegháborús haditermelés összefogására életre hívott ún. Középgépipari Minisztérium miniszterhelyettese volt.

Ez az év, mely Rákosinak hatalma csúcspontját jelentette, a társadalom számára a nyomorba forduló nélkülözések és a meghurcoltatások végletes kiteljesedését hozta. Az éves nemzeti jövedelem egynegyedét élte fel a hadsereg, csak a tűzérés fejlesztésére annyit fordítottak 1952-ben, amennyit az ötéves terv teljes ciklusa (1950-1954) alatt lakásépítésre. Az ebből eredő elégedetlenség méreteire, illetve a lakosság kordában tartásának módszereire lehet következtetni abból, hogy a kiépülő párhatalom első éveéhez (1948-1950) képest is duplájára emelkedett a következő két évben a különböző kriminalisztikai kategóriákban – kihágás, közveszélyes károkozás, közellátási bűntett, árdrágítás – kirótt büntetések száma.

1 1953. március 5-én meghalt J. V. Sztálin. A tehetetlenség még biztosította a május 17-én megrendezett választásokon a Népfront 98,2%-os sikerét. Az SZKP Központi Bizottsága, élén Hruscsovval azonban megkezdte a személyi kultusz bírálását, következményeinek felszámolását, és ezt tanácsolta a többi kormányon lévő kommunista vezetőnek is. Rákosi Mátyást május végén Moszkvába rendelték, ahol világossá tették számára bizonyos változtatások elkerülhetetlenségét. Mikojan, Molotov, Hruscsov, Berija egymás után szórták szemrehányásaikat, vádjaikat Rákosira és uralkodó klikkjére. A gazdaságpolitikát kalandornak nevezték, a módszereket önkényesnek titulálták, kijelentették, hogy ez a gyakorlat sérti a „szocialista törvényességet”. Hruscsov szerint Rákosit „vasvillával fogják elkergetni az emberek”, ha a helyzet nem változik meg radikálisan és haladéktalanul.¹⁰

Az MDP Titkársága június 3-i ülésén a magyar pártvezetők elismertek bizonyos hibákat, s kilátásba helyeztek több jelentős változást: az életszínvonal emelését, a fiatal káderek s kiváltképp az új értelmiségiek bevonását a „párt és az ország vezetésébe”, a harminckét tagú kormány számának radikális csökkentését, amnesztiarendelet kiadását, a miniszterelnöki és párttitkári funkció különválasztását. A határozatot követően az SZKP Elnöksége egy – általa meghatározott személyi összetételű – magyar küldöttséget¹¹ rendelt Moszkvába pártközi tárgyalásra. Az

¹⁰ Molnár Miklós: Egy vereség diadala. Educatio Kiadó, 1991. 44-45. o.

¹¹ A magyar küldöttség tagjai: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Nagy Imre, Hegedüs András, Hidas István, Szalai Béla, Földvári Rudolf és Dobi István.

MDP új politikai irányvétele így a Kremlből indult.¹²

Szuszlav, Rákosi és Vorosilov

„Az a benyomásunk, hogy a magyar elvtársak lebecsülik a hiányosságokat” – mondta Malenkov miniszterelnök, s a mezőgazdasági termelőségvetkezetek helyzetét, a beszolgáltatás túlzásait, a parasztok elleni eljárások nagy számát tette szóvá. A többiek is elsősorban a mezőgazdaság katasztrofális helyzetét, a túlzott iparfejlesztést, és a repressziók óriási méreteit említették. Berija élesen elítélte, hogy Rákosi személyesen irányította az államvédelmet, beleszólt egyes nyomozásokba, sőt személyesen adott utasítást fizikai erőszak alkalmazására. Kijelentette, Rákosinak le kell mondania a kormányfői tisztségről és át kell adnia Nagy Imrének. Hruscsov mondta ki, hogy a hibákért egyértelműen Rákosi felelős. Rákosi megpróbált legalább néhány kérdésben magyarázkodni, a Sztálintól vagy máshonnan kapott szovjet tanácsokra hivatkozni, Berija viszont többször világosan elhatárolta magát és társait a halott vezértől.¹³

1 1953. június 17-18-án kitört a kelet-berlini munkásfelkelés, sztrájkok kezdődtek Csehszlovákiában is, azonban az új szovjet vezetést leginkább a magyarországi helyzet nyugtalanította. 1953. június 27-28-án került

sor az MDP Központi Vezetőségének ülésére, amelyen döntés született a főtitkári cím megszüntetéséről, Rákosit első titkárrá választotta, a miniszterelnöki posztra pedig Nagy Imrét javasolta, emellett célként a törvényesség helyreállítását, az államapparátus létszámának csökkentését, valamint az iparosítás ütemének csökkentését jelölte meg. A júniusi határozat alapján véve helyesen jelölte meg a cselekvés irányát és a konkrét tennivalókat, és alkalmas volt a válságból való kilábalás elindítására. Az 1953. évi fordulatként vagy „új szakaszként” is jellemzett politika az első magyar reformkísérlet volt, amely nem korlátozódott a gazdaságra és a kultúrára, hanem kiterjedt a társadalmi-politikai élet egészére. Az ülés után a Központi Vezetőség Titkársága – Rákosi javaslatára – nem hozta nyilvánosságra a javaslatot, sőt még a párt középszintű szervezeteihez is csak egy rövid, kivonatos változatot juttattak el. A határozottan Rákosi-ellenes határozat szövege volt hivatott egy kormányprogram alapjául szolgálni.

A kormányprogram benyújtását Nagy Imrére bízták, és ő lett a változatlan összetételű Minisztertanács elnöke is. Az Országgyűlés 1953. július 3-4-én tartotta meg a választások utáni első ülését, a kormányfő Rákosi helyett Nagy Imre lett. Nagy országgyűlési beszédében kormánya programjaként ismertette az új politika – ezen belül az új gazdaságpolitika – fő vonalát és a legfontosabb teendőket, az elgondolások orientációja egyértelműen gyökeres változások felé mutatott.

¹² Magyarország története 1918-1990. Szerk.: Pölöskei Ferenc-Gergely Jenő-Izsák Lajos. Korona Kiadó, Budapest. 218-219. o.

¹³ Rainer M. János: Nagy Imre. Vince Kiadó, Budapest. 51. o.

Nagy Imre első miniszterelnöksége

Írta: Südi Gergely

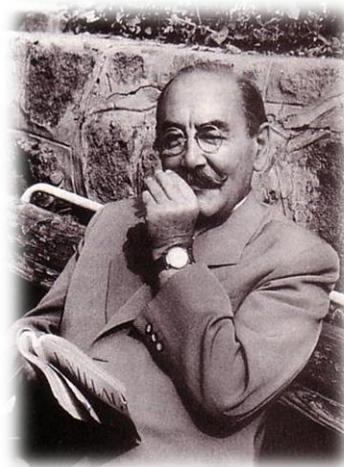
Nagy Imre (Kaposvár, 1896. június 7. – Budapest, 1958. június 16.) meghatározó alakja volt az 1945 utáni magyar politikai életnek és első miniszterelnöksége fontos szerepet játszott az 1956-os forradalom előzményeként. Rövid írásom Nagy Imre első miniszterelnökségének legfontosabb eseményeit és a magyar politikában, a kommunista pártvezetésben előidézett folyamatokat hivatott bemutatni, amelyek hatásaik révén jelentősen közrejátszottak az ötvenhatos események kirobbanásában.

I. A júniusi határozat és következményei

Sztálin 1953. március 5-i halála elindította azt a folyamatot, változássorozatot, amely során a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottsága elkezdte bírálni a sztálini diktatúra személyi kultuszát és súlyos következményeit, így Rákosi Mátyásnak, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) főtitkárának – aki „Sztálin elvtárs legjobb hazai tanítványa” volt – pozíciója is megingott. Rákosit 1953 májusában Moszkvába rendelték, ahol felhívták figyelmét az előző években elkövetett hibákra és előirányozták azok kijavítását. Rákosi az MDP Titkárságának június 3-i ülésén elismert bizonyos hibákat és kilátásba helyezett több változást is, ám az SZKP vezetői nem látták azt biztosítva, hogy gyökeres fordulatot kezdeményezzen a párt politikáját meghatározó irányvonalban. Ennek elérése érdekében az SZKP Elnöksége pártközi tárgyalásra rendelt Moszkvába egy magyar küldöttséget. Az 1953. június 13 – 16. közötti tárgyaláson az MDP Politikai Bizottságának (PB) küldöttsége (Rákosi

Mátyás, Gerő Ernő, Nagy Imre, Hegedűs András, Hidas István, Földvári Rudolf, Szalai Béla, Dobi István) elfogadta az SZKP Elnökségének képviselői (többek között Berija, Hruscsov, Malenkov) által kezdeményezett és meghatározott új politikai vonalvezetést, amit az MDP Központi Vezetőségének (KV) „júniusi határozata” tartalmaz.

A júniusi határozat (1953. június 27 – 28.) Akiinduló alaptétele, hogy „a párt vezetése, élén Rákosi Mátyás elvtárral, politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában komoly hibákat követett el”¹. A túlzott iparosítás (ezen belül a nehézipar és a honvédelem felgyorsított fejlesztése), a mezőgazdasági termelés elhanyagolása és a mezőgazdaság társadalmasításának (a termelőszövetkezetek létesítésének, a tagosításnak) túlzottan gyors üteme – a tartalékföldek (az államnak felajánlott vagy elhagyott, de nem az állami gazdaságokhoz tartozó szántóföldek) megnövekedésével együtt – háttérbe szorították a lakosság életszükségleteit és csökkentették a dolgozók életszínvonalát. Ezt az autarchiára törekvő gazdaságpolitikát tetézte az államap-

parátus megnövekedése miatt a bürokrácia elhatalmasodása, ami a törvényesség megín-
gását és lakossággal szembeni önkényeske-
dések eredményezett. A hibák legfőbb oka a
pártbeli „kollektív vezetés helyettesítése
személyi vezetéssel” (személyi kultusz,
vezérkérdés), a párt elszakadása a tömegek-
től, az (ön)kritika hiánya és a párt ideológiai
elmaradása. A hibák halaszthatatlan kija-
vítása érdekében a határozat a következőket
írja elő: 1. „Gyökeresen meg kell változtatni a
párt gazdaságpolitikáját, csökkenteni kell az
iparosítás ütemét, s mindenekelőtt a nehéz-
ipar fejlesztésének ütemét, felül kell vizsgálni
a népgazdaság fejlesztési terveit, s ennek
kapcsán a beruházásokat.”; 2. „...növelni kell a
mezőgazdaság termelését és hozamát, [...] lassítani kell a termelőszövetkezetek szám-
szerű fejlesztését”; 3. „...meg kell javítani
általában a lakosság anyagi javakkal való
ellátottságának színvonalát”, életszínvonalát;
4. „Helyes viszonyt kell létrehozni a népi
demokratikus állam és a lakosság között”.
Mindezek „alapvető feltétele a párt belső
helyzetének [...] megváltoztatása”.

Nagy Imre álláspontját jól mutatja kijelen-
tése, amely szerint a „hibák gyors és
eredményes felszámolása jórészt azon múlik,
hogy Rákosi elvtárs és vele együtt az
elkövetett hibákért elsősorban felelős Gerő,
Révai és Farkas elvtársak, akik a párt és az
ország tényleges irányítását a kezükben
tartották, mennyiben járulnak hozzá a
megadott szempontok alapján a hibák
maradéktalan feltárásához”² (részlet a júniusi
KV-ülésen tartott beszámolóból). Az „új
szakasz”, a fordulat politikáját meghatározó, a
PB által július 26-án véglegesített határozatot
és a KV június 27 – 28-i ülésén elhangzott
referátumokat nem hozták nyilvánosságra; a
párt tagsága és a közvélemény a politikai
irányváltásról Nagy Imre miniszterelnöknek

az Országgyűlés 1953. július 4-i ülésén
elmondott, a kormányprogramot felvázoló
beszédéből értesülhetett.

Az Országgyűlés – miután július 3-án
megnyitották az 1953. május 17-i
választásokat követő alakuló ülést – július 4-
én Nagy Imrét választotta a Minisztertanács
elnökévé (kormány 19 fős volt, a
Minisztertanács első elnökhelyettese Hegedűs
András lett). A kormányprogram –
kommunista frazeológiával – a sztálinizmus
éles kritikáját fogalmazta meg a júniusi
határozat szellemében. A miniszterelnöki
expozé kedvező hatást váltott ki az ország
közvéleményében, azonban a párttagság
körében bizonytalanság lett úrrá. A július 11-i
budapesti pártaktíva-értekezleten a pártveze-
tőség egységét szimbolizálva Nagy és Rákosi
is beszélt a júniusi határozatról. Nagy Imre
szerint Rákosi beszéde – ami elismerte a
hibákat, ám fokozandó termelésről szólt –
„jeladás volt az ellenállásra”³; Rákosi már
akkor megkérdőjelezte a kormányprogram
legfőbb megállapításait.

Nagy Imre vezetésével a párt a júniusi
határozatot követő háromnegyed év
alatt jelentős változásokat kezdeményezett,
ám ezek végrehajtását nehezítette a júniusi
határozat nyilvánosságra hozatalának hiánya,
a döntések többlépcsős tárgyalása és
többszöri módosítása, korrekciója, a fordul-
atra való felkészületlenség és a kapkodás.
Gazdasági téren döntések születtek a beruhá-
zások átcsoportosításáról, a mezőgazdaság
fejlesztéséről, az ár-, bér- és adópolitika
átalakításáról. Az állásfoglalások előirányoz-
ták többek között a hadsereg létszámának
csökkentését, a mezőgazdasági beruházások
növelését, a vaskohászat termelésének csök-
kentését, a beadási kötelezettségek
enyhítését, a begyűjtés új szabályozását, vala-

mint a fogyasztási cikkek és szolgáltatások árának leszállítását. 1953 júliusától nekiláttak az államapparátus egyszerűsítéséhez, a törvényesség és a jogrend helyreállításához, megszilárdításához, a sérelmek orvoslásához. Július 23-án a Minisztertanács megszüntette a belügyminiszter helyi tanácsok feletti jogkörét, október végéig végrehajtották az Elnöki Tanács július 25-én hozott törvényerejű rendeletét a közkegyelemről. A július 30-án kiadott 1953. évi 13. törvényerejű rendelet létrehozta az ügyészi szervezetet, amit még a sztálini alkotmány (1949. évi XX. tv.) egyik rendelkezése írt elő. A törvényességi felügyeletet gyakorló szervezet csúcsát, a legfőbb ügyészt az Országgyűlés választotta, az alárendelt ügyészi szervek (megyei [fővárosi] főügyészségek és járási [városi, városi kerületi] ügyészségek) vezetőit és beosztottjait pedig a legfőbb ügyész nevezte ki. Megszüntették a rendőrhatalom őrízeti alárendeltségét, felszámolták az internálótáborokat, és feloldották a fővárosból, valamint a vidéki városokból kitelepített „osztályidegen” személyek kényszerlakóhelyhez kötöttségét. 1954. március 10-én a Minisztertanács elrendelte a rögtönbíráskodás megszüntetését. Az említett rendelkezéseknek köszönhetően sok ártatlannak elítélt és ítélet nélkül fogva tartott ember szabadult ki (a közkegyelmi intézkedések kb. 750 ezer embert érintettek), 1953 novemberében pedig hazatérhetett a Szovjetunióból 1500 elhurcolt politikai elítélt. Emellett azonban keveset tettek a Rákosi-rendszer alatt elítélt személyek elleni politikai perek felülvizsgálatáért és a törvénytelenül elítéltek nagy részét továbbra is fogva tartották. 1954. március 13-án a Katonai Felsőbíróság „államellenes

és néPELLenes bűnösség” vádjával Péter Gábort, az Államvédelmi Hatóság volt vezetőjét életfogytiglani fegyházra ítélte (ezt 1957-ben 14 év börtönbüntetésre változtatták, majd 1959-ben egyéni kegyelemmel szabadult).

Az 1953. október 31-i MDP KV kibővített ülésén született, az 1953. júniusi ülésen hozott határozatok végrehajtásáról szóló határozat a népgazdasági változásokat a szocializmus építésének kulcskérdéseként határozta meg.

II. Az MDP III. kongresszusától Nagy Imre menesztéséig

1954 első felében, a MDP III. kongresszusát előkészítő üléseken, vitákon érezni lehetett, hogy a háttérben elkecseregelt politikai küzdelem folyik Nagy Imre és a Rákosi köré gyűlt csoport között. 1954. május 19-én Nagy Imre több javaslatot terjesztett a PB ülése elé, amelyek a rendszer demokratizálását célozták meg, és előadta véleményét a tanácsokról, a többpártrendszerrel és a népfront újjászervezéséről. Rákosi felszólalásában kinyilatkoztatta, hogy a népfront felelevenítésével nem kerülhet sor a többpártrendszerre való visszatérésre, és az MDP nem maradhat ki a népfrontból. Az MDP III. kongresszusán (1954. május 24 – 30.) Nagy Imre beszámolójában az államigazgatás és a tanácsok működéséről beszélt, kifejtette,

hogy a bürokrácia túlburjánzásának megakadályozása végett szükséges a helyi tanácsok részleges önállóságának és demokratikus önkormányzatának helyreállítása, a központi állami szervek demokratikus jegyeinek erősítése és

egy új, függetlenségi népfront létrehozása, amely a lakosság legszélesebb rétegeit tömörítő tömegszervezeteket ölelné fel. A népfront tervét a kongresszus jóváhagyta, így 1954 augusztusában meg is kezdődhetett szerveztének és programjának kidolgozása. Az új Hazafias Népfront alakuló kongresszusára október 24 – 25-én került sor Budapesten, ahol Nagy Imre lelkesítő beszédében kiemelte, hogy a szervezet „a nemzeti egység megteremtését”⁴ tűzte ki célul és a munkásparaszt együttműködésen, az általa meghirdetett kormányprogramon alapul.

1954 nyarán és őszén az új gazdaságpolitikai irányvétel ellenére sem csökkenő gazdasági nehézségek okozták a legnagyobb politikai problémát. A MDP Politikai Bizottsága 1954. júniusában gazdaságpolitikai bizottságot hozott létre Gerő Ernő irányításával, ami a régi elgondolások szerint képzelte el a feszültségek orvoslását, ám a belső és a bizonytalan nemzetközi politikai helyzet nem kedvezett ennek. A KV október 1 – 3-i ülésén Szalai Béla beszámolójában az 1953 előtti gazdaságpolitikában és a júniusi határozat pártfunkcionáriusok közötti nem túl nagy elfogadottságában jelölte meg a bajok okát, míg Nagy Imre a visszahúzást támadta. A vitában a Rákosi-csoport meghátrálásra kényszerült. Október 20-án Nagy Imre vezércikket írt a Szabad Népbe „A Központi Vezetés ülése után” címmel, amelyben jelezte, hogy a pártvezetésen kívül a gazdaságirányításban és az államigazgatásban is sokan hátráltatják a júniusi határozat végrehajtását. Nagy Imre Rákosi távollétében – aki 1954 őszén hosszabb időre Moszkvába ment „szabadságra” – kijelentette, hogy „a múltban nem hibákat, hanem bűnöket követtek el”⁵. 1954 őszén tovább növekedett Nagy Imre népszerűsége, amit a Népfront felpozíció

tevékenysége kísért. A külpolitikai helyzet azonban a Rákosi-féle törekvéseknek kedvezett. A november 29-én hazatérő Rákosi 30-án közölte az MDP vezetőségével az SZKP azon álláspontját, miszerint Magyarországon növekszik a jobboldali veszély, amit Nagy Imre elképzelései és a Népfront képviselnek. A PB december 9-i ülésén Rákosi és hívei támadásba lendültek, ami végső soron a reformkísérlet bukását okozta. Nagy Imrét 1954 végétől elszigetelték a politikai ügyekben való részvételtől, a kormányt lényegében a Nagy elleni aknamunkában sikeresen közreműködő Hegedűs András irányította. 1955. január 8-án az SZKP Elnöksége Moszkvába rendelt egy magyar pártküldöttséget (Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Farkas Mihály, Ács Lajos, Szalai Béla), ahol bírálta Nagy Imre „pártellenes” politikáját és Rákosi támogatását fogalmazta meg. 1955. február 19-én a Minisztertanács közleményében beszámolt Nagy Imre betegségéről (szívkoszorúér-bántalmak), amelynek ürügyén lehetővé vált a miniszterelnök közügyekből való szinte teljes kizárása. Az 1955 februárjában a KV-ülés előkészítése miatt Budapestre érkezett Szuszlov, szovjet központi bizottsági titkár többször, sikertelenül próbálta rávenni Nagyot az önkritikára.

A politikai irányvonal újabb módosítását az MDP KV 1955 március 2 – 4-i ülésén megfogalmazott határozata tartalmazza, amely kifejti, hogy a „Központi Vezetőség 1953. júniusi határozatai teljesen helyesnek bizonyultak”⁶, ám „...végrehajtásában hibák és fogyatékoságok is voltak, sőt a határozatokat egyesek opportunistá, antimarxista módon eltorzították, ami káros jobboldali hibákhoz, jobboldali elhajláshoz vezetett”. A hibák „a szocialista iparosítás helyes politikájának [a nehézipar fejlesztésének szükségessége – S. G.] elferdítésében”, a helytelen parasztpoli-

tikában (a termelészövetkezeti mozgalom hátráltatása) és a Hazafias Népfront létrehozását kísérő jobboldali törekvésekben rejlenek. „A Központi Vezetőség a leghatározottabban elutasítja a párt vezető szerepét csökkenteni akaró jobboldali törekvéseket, [és] szükségesnek tartja minden ellenséges támadás vagy aknamunka leleplezését és visszaverését” – írja a határozat, ami, utalva az október 20-i cikkekre, bírálja Nagy Imre szembekerülését az alapvető párthatározatokkal és az eredmények általa történő elhallgatását. Miután leszögezi, hogy „Nagy elvtárs és néhány más elvtárs [...] olcsó demagóg ígéreteikkel [...] a bomlás bizonyos elemeit vitték be a munkásosztályba”, a párt fő vonalvezetéseként megerősíti az 1953 előtti gazdaságpolitika főbb téziseit. A „márciusi fordulat” súlyos következményeként a politikában felülkerekedett a Rákosi-csoport, ami lehetetlenné tette a politikai intézményrendszer és a gazdaságpolitika átformálását, megújítását. Nagy Imre március 25-i levelében – amelyhez csatolta lemondó levelét – elismerte, hogy a határozat rá nézve kötelező.

A Központi Vezetőség Nagy Imrének a miniszterelnöki posztjáról való leváltását, illetve minden funkciójából való visszahívását 1955. április 14-én határozta el⁷. A közlemény szerint Nagy „olyan politikai nézeteket képviselt, amelyek éles ellentétben állanak pártunk összpolitikájával, a munkásosztály, a dolgozó parasztság, a népi demokrácia érdekeivel”. Nagy Imre „antimarkista, antileninista, pártellenes nézeteivel”, a szocializmus építésének akadályozásával és a párt háttérbe szorításával „akadályozta a népjólét emelésének szilárd megalapozását” és „jobboldali, opportunisták politikájának megvalósítása érdekében pártszerűtlen, pártellenes, sőt frakciós módszerekhez folyamo-

dott”. Nagy Imre május 4-i válaszlevelében azt írta, hogy „...igazságosan és pártszerűen megbírált hibáim miatt ellenem foganatosított rendszabályokkal, bár rendkívül szigorúak, egyetértek”. A PB május 12-i ülésén a levélben megfogalmazott önkritikát „elégtelennek tartja”. 1955. április 18-án az Országgyűlés felmentette Nagy Imrét miniszterelnöki pozíciójából, helyette Hegedűs Andrást választotta új miniszterelnökké. 1955. december 3-án az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága Nagy Imrét kizárta a pártból és pártutasításra törlték a Magyar Tudományos Akadémia sorából is (1953-tól rendes tag volt).

Nagy Imre első miniszterelnöksége alatti lépésekből látható, hogy az új pártpolitikai irányvonal és gazdaságpolitika jelentős változásokat hozhatott volna a Rákosi-rendszer kemény, elnyomó diktatúrája után, ezért nem véletlen, hogy a közvélemény többsége a kormányprogram meghirdetését követően, érezve az új politikai stílust, kedvezően fogadta Nagy Imre elgondolásait. A politikai és gazdasági irányváltás durva letörése az SZKP és a Rákosi-klika által az ország lakossága körében növekvő feszültségekhez vezetett, ami az ötvenhatos forradalmi hullámban tetőzött.

¹„A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról”, idézi A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948 – 1956 (főszerk.: Izsák Lajos). Bp. 1998. p. 188 – 206.

²In memoriam Nagy Imre (szerk.: Tóbiás Áron). H. n. 1989. p. 18.

³Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltásig. Bp. 1998. p. 123.

⁴Tóbiás. p. 62.

⁵Izsák. p. 126.

⁶„A Központi Vezetőség határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól”, idézi A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948 – 1956. p. 331 – 343.

⁷A KV Farkas Mihályt is visszahívta a pártvezetőségből, aki – bár a Rákosi-rendszer alatt súlyos törvénysértések részese volt – 1953 júniusa és 1954 decembere között Nagy Imre legfőbb támogatója volt.

Az forradalom közvetlen előzményei (1955-56)

Írta: Minárik Ferenc

Szerintem bárki, aki a múlt vizsgálatához fog, azt „harag és elfogultság nélkül” kell tennie, hogy objektív és hiteles képet tudjon festeni a már megtörtént eseményekről. Ennek szellemében igyekszem én is bemutatni azt a történelmi helyzetet, és azokat a társadalmi feszültségeket, melyek végül az októberi eseményekhez vezettek.

1954. október 20-án Nagy Imre terjedelmes cikket közölt a Szabad Nép hasábjain, melyben ostromozta az 1953. júniusában kelt határozat végrehajtását, újra elítélte a törvényteleniséget és felvetette az ártatlanok rehabilitációját.¹ Népszerűsége egyre nőtt, év végére megerősödött a népfront mozgalom, az emberek hangulata egyre bizakodóbbá vált.

A szovjet vezetés berkein belül azonban ismét a „keményebb kéz” politikája kerekedett felül, és a Nagy Imre számára oly kedvező légkört ismét a jobboldali fordulattól rettegő atmoszféra váltotta fel. (Ebben nagy szerepe volt az épp Moszkvában tartózkodó Rákosi Mátyás helyzetjelentésének.) Az SZKP² 1955. január 8-ra a magyar küldöttséget (köztük Rákosi Mátyást, Nagy Imrét, Farkas Mihályt) Moszkvába rendelte. Itt a szovjet vezetés erőteljesen bírálta Nagy Imrét (Rákosi korábbi tájékoztatása alapján) és Rákosi támogatása mellett foglalt állást. A magyar miniszterelnök a felszólítás ellenére sem volt hajlandó önkritikát gyakorolni.

Hazatérve kiváló lehetőség nyílt az első titkár előtt, hogy megtépázott hatalmát visszaszerezze. A szívbetegsége miatt a napi politikai csatározásoktól távolmaradó miniszterelnök háta mögött hozzalátott a „márciusi fordulat” előkészítéséhez. A politikai irányvonal újabb módosítását az MDP KV³ 1955. március 2-4-i ülésének határozata hozta nyilvánosságra. Ebben megállapították, hogy az 1953. júniusi határozat teljesen helyes volt, de annak megvalósításába hibák csúsztak. (Ezt elsősorban a nehézipar elsődlegességének tagadásában látták.) Majd rámutattak, hogy sokan nem harcoltak a gazdagparaszság ellen és a termelőségmozgalmi mozgalom elgáncsolására törekedtek. A határozat minden felmerült politikai kérdésben elmarasztalta Nagy Imrét. A miniszterelnök 1955. március 25-i levelében a határozatot, mint a párt tagja kötelezőnek ismerte el önmagára nézve és mellékelte lemondását. Nagy Imre leváltását és minden pozícióból való visszahívását az MDP Központi Bizottsága 1955. április 14-én határozta el. (A pártból „csak” december 3-án zárták ki.) Az új miniszterelnök Hegedűs András lett, első helyettesévé pedig Gerő Ernőt nevezték ki. (Visszahívták Farkas Mihályt is a vezető testületekből, aki korábban Nagy Imre mögé állt, ám 1954 decemberétől ismét Rákosi mögött sorakozott.)

¹ „a múltban nem hibákat, hanem bűnöket követtek el” /Nagy Imre, a Szabad nép okt. 20-i számában/

² Szovjet Kommunista Párt

³ Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége

Szovjet csapatok Magyarországon, 1955

A politikában zajló csatározások azonban nem terelték el a figyelmet a komoly gazdasági és az ezekből fakadó társadalmi problémákról. A Nagy Imre által megkezdett reformfolyamatok és az általa kialakított enyhébb légkört követően nemcsak az értelmiség látta be a „márciusi fordulat” káros következményeit. 1955 januárjától kezdve egyre csökkent a magánkisiparosok száma a rájuk nehezedő adóterhek miatt, a spekuláció elleni küzdelem jegyében az állam kísérletet tett a mezőgazdasági termelőszövetkezetek (továbbiakban: TSZ) által működtetett boltok felszámolására, kötelezővé tették a termény azon részének beszolgáltatását, melyet az állam a szabadpiacon akart felvásárolni, szigorították a TSZ-k kilépési szabályait. Az ország nemzeti jövedelme meglehetősen szerényen nőtt, csökkentek a bérek, a jövedelmek, a fogyasztást különböző intézkedésekkel igyekeztek visszafogni. A helyzeten csak a kiugróan jó termésűnek számító 1955-ös év mezőgazdasági eredményei javítottak valamelyest.

A Rákosi-klikknek a hatalom visszavétele után hamar rá kellett döbbsennie, hogy nem is olyan könnyű visszatérni a sztálinista gyakorlathoz. Ráadásul a nemzetközi helyzet az év második felétől szintén számukra kedvezőtlenül alakult. 1955. május 5-én lemondott Churchill, utódja Anthony Eden

lett (1955-1957), akit elfoglalt a brit belpolitikai helyzet megoldása. Májusában az NSZK csatlakozott a NATO-hoz, amire válaszul a szovjet vezetés létrehozta a saját katonai szövetségét és 1955. május 14-én aláírták a Varsói Szerződést, melyhez Magyarország is csatlakozott. Mindjárt másnap azonban megszületett az osztrák államszerződés, melyben Ausztria visszanyerte teljes szuverenitását, és – ami a magyar közvéleményre a legnagyobb hatást gyakorolta – a szovjet csapatok kivonultak az ország területéről. A hidegháborús helyzet fokozódására alapított spekulációk alól azonban végleg kihúzta a talajt a szovjet vezetés belgrádi látogatása. Ráadásul 1955. július 18-23. között a négy nagyhatalom vezetői Genfben tanácskoztak (először a világháború vége óta), és bár konkrét döntések nem születtek, mindez a hidegháborús légkör további enyhülését jelentette.

Az 1955-ben újjáépült komáromi híd

A május 26. - június 2. közötti szovjet „Canossa-járás” nem várt fejtörést okozott Rákosiéknak. Ha Tito nem volt áruló, akkor a „vele összejátszó” Rajk szerepét is újra kell értelmezni. Az MDP KV júniusi ülésén a Jugoszláviával való viszony rendezéséről döntött, azonban Rákosi nem volt hajlandó beismerni, hogy hibáztak Rajk elítélésével és nem foglalt állást ártatlansága

kérdésében sem. Sőt, inkább azt hangozatta, ha a per alatt felhozott vádakban nem is, de másban biztosan bűnös volt. A hazudozás azonban csak szította a belső feszültségeket, melyek hatására a kommunista értelmiség egy része is kezdett kihátrálni mögülük.⁴ A helyzeten nem javított Németh László Galilei c. drámájának, illetve A csodálatos mandarin előadásának betiltása sem. A párt – pontosabban Rákosi – nem tanulva hibájából még a novemberi MDP KV ülésen is tovább folytatta a hazudozást a Rajk-üggyel kapcsolatban.

1 1955. december 14-én 16 új tagállamot, köztük hazánkat is felvették az ENSZ-be. Az 1956-os év rémálomként kezdődött a magyar kommunista vezetés számára. Február 14-25. között összeült az SZKP XX. kongresszusa, mely gyakorlatilag megváltoztatta az addigi sztálinista berendezkedést. A Szovjetunió külpolitikai elveként a békés egymás mellett élést hirdették meg, míg az ún. titkos beszámolóban Hruscsov lerántotta a leplet a sztálinizmusról, ezzel megnyitva az utat a Sztálin-kultusz lerombolása előtt. Ezzel az ideológiai alapot rántották ki a Rákosi által képviselt személyi kultusz, illetve keménykezűség politikája alól. A társadalmi feszültségek közben kezdtek elviselhetetlen mértéket ölteni. Az 1955 márciusában, a budapesti Pártbizottság által létrehozott Petőfi-kör rendezvényei (ahol már 1955 decemberétől Nagy Imre hívei voltak túlsúlyban) 1956 nyarára az ellenzék központjává váltak. (Március 17-én tartották az első nyilvános ülést.) A történelem-tudományról, a filozófiáról, a sajtó helyzetéről tartott vitáikon 6-7 ezer ember vett részt. (Az egyik ilyen rendezvényen hangzott el Déry Tibor író kijelentése, miszerint a rendszer

hibáit személycserékkel nem lehet megoldani.) Egyre többen követelték Nagy Imre visszatérését. Ennek ellenére a szovjet vezetés, a június 7-14 között az országban tartózkodó Szuszlovon keresztül a támogatásáról biztosította Rákosit. A hónap végén Moszkvában rendezett kommunista csúcstalálkozó is ezt igyekezett alátámasztani. Hruscsov itt szólította fel a szocialista tábor vezetőit az ellenzéki hangulat elleni keményebb fellépésre: „Azt sem kell elfelejteni, hogy élni kell a hatalommal... az ellenséges törekvésekkel szemben fel kell használni az államvédelmet, a bíróságot, az elnyomás szerveit.”⁵ Az ennek ellenére nem csituló belső ellenzék erősödését a párt, eddig Rákosi mellett álló erői is igyekeztek a maguk javára fordítani. Gerő Ernő július elejétől kezdve többször is hangoztatta Andropov nagykövetnek, hogy Rákosi helyzete végképp megingott és helyette új első titkár kell a pártnak. Kovács István egészen odáig merészkedett, hogy a formális útról is hajlandó lett volna lemondani Rákosi elmozdítása érdekében. A moszkvai vezetés az országba küldte Anasztáz Mikojant, a szovjet vezetés második emberét, hogy akár Rákosi távozása árán is, de stabilizálja a helyzetet. Ebben a légkörben ült össze az MDP KV 1956. július 18-21. közötti ülése. A vezetőség felmentette Rákosi Mátyást az első titkári poszt és a PB⁶ tagság alól. Az új első titkár Gerő Ernő lett. Ez a Rákosi-vonal kontinuitását jelentette. Rákosi Mátyás és felesége már másnap elhagyták az országot és a Moszkva melletti kormányüdülőben, Bervihában rendezkedtek be. Vele bukott Farkas Mihály is, akit törvénysértései miatt zártak a pártból. Az új PB tagok: Kádár János (aki előző év novemberében szabadult), Kiss Károly, Maro-

⁴ Berend T. Iván: A történelem-ahogyan megélttem (Bp., 1997)

⁵ Gergely Jenő-Izsák Lajos: A XX. század története (Bp., 2000)

⁶ Politikai Bizottság

sán György és Révai József. Az új vezetés azonban képtelen volt megfogalmazni a gazdasági-társadalmi problémákra adandó válaszokat, így eleve alkalmatlan volt a rá háruló szerep betöltésére.

„...az írók és újságírók közötti jobboldali és ellenzéki elemek folytatni kívánják pártellenes tevékenységüket...”⁷ Ahogy Szerov KGB-elnök július végi hangulatjelentése mutatja, a helyzet pattanásig feszült. A munkások alacsony járandóságait kifogásolták, a parasztok a TSZ rendszer létjogosultságát kérdőjelezték meg. Gerő, ahelyett, hogy szembe nézett volna a problémákkal Szovjetunióba utazott és kivárt. Szeptember 2-án Losonczy Géza a Művelt Nép hasábjain a pártfunkcionáriusok lemondását követelte. Az Írószövetség szeptember 17-i közgyűlésén a felszólalók többsége az elkövetett hibákért felelős vezetők felelősségét firtatta, és nem választották be az elnökségbe a Rákosi-rendszert elvtelenül kiszolgáló írókat (Illés Béla, Darvas József), helyettük a mellőzöttek kerültek be. (Zelk Zoltán, Háy Gyula, stb.)

Október 6-án Rajk László és társainak újratemetésére több száz ezres tömeg gyűlt össze és spontán rendszerellenes tüntetéssé vált. Ezt követően az egyetemisták a Batthyány-örökmécseshez vonultak megemlékezni és rendszerellenes jelszavakat skandáltak. („Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!”) Az egyetemeken uralkodó

forrongó hangulat hatására először a szegedi fiatalok léptek ki a DISZ⁸-ből és létrehozták az első párttól független ifjúsági szervezetet, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét (MEFESZ). A forradalom a küszöbön állt.

Avégso lökést a lengyelországi helyzet adta meg. A nyáron levert poznani felkelést követően elhúzódó válság alakult ki ott is. A LEMP⁹ 8. plénümán Gomulka újraértékelte az eseményeket és kimondta, hogy a munkások nem a népi Lengyelország, hanem a szocializmus ellen lázadtak. Október 22-én a magyar egyetemeken sorra gyűléseket szerveztek és kimondták a MEFESZ-hez való csatlakozást. A Budapesti Műszaki Egyetemen pedig 16 pontban foglalták össze követelésüket, ami a forradalom proklamációja lett. (Többek között követelték a többpártrendszeren alapuló választás kiírását, Nagy Imre miniszterelnökké választását, a Sztálin-szobor eltávolítását.) Még aznap este elhatározták, hogy szimpátiatüntetést tartanak másnap délután a Gomulkaék mellett. Október 22-én este a Petőfi-kör vezetősége is ülést tartott és úgy döntött, részt vesz a tüntetésen. Másnap sorsfordító napra ébredt az ország...

Poznań, 1956 júniusa

⁷ Gergely Jenő-Izsák Lajos: A XX. század története (Bp., 2000)

⁸ Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a párt ifjúsági szervezete

⁹ Lengyel Egyesült Munkáspárt

Az 1956-os forradalom és szabadságharc története

Írta: Képeßy Imre és Vattamány Gyula

*Október 23*án kora reggel a Szabad Nép, a párt „hivatalos lapja” vezércikkében lelkesen üdvözölte az ifjúságot, melyet harcostársának tekintett a szocializmus demokratizálásáért vívott küzdelemben. A javarészt egyetemistákból álló csoportok helyzete abszolút nem volt egyértelmű, még a vezércikk fényében sem. Nem lehetett tudni, hogy a rádió által is hírül adott rokonszenvtüntetést a hatalom tűrni, vagy akár támogatni fogja-e, ha támogatja, akkor vajon milyen erők és meddig állnak ki majd mellette.

Az eseményekkel kapcsolatban nem volt egységes a Nagy Imre-csoport álláspontja sem. Nagy egyértelműen ellene volt a tüntetésnek, ő ugyanis egyfelől az 1953-as programot, az akkor megkezdett reformokat akarta tovább vinni, amihez képest az egyetemisták már ekkor jóval radikálisabb követeléseket fogalmaztak meg. Másfelől éppen attól tartott, hogy a tüntetés miatt elvesznek azok az elérhető eredmények, melyek elérése a lengyel események fényében egyre reményteljesebbnek tűnt. Ezt bizonyíthatja számunkra az is, hogy Rákosi menesztését és párttagságának helyreállítását Nagy Imre úgy értelmezte, hogy a párt az első miniszterelnöksége alatt elkezdett reformok tovább vitelére szánta el magát.

A Belgrádból kora reggel hazatérő Gerő Ernőt és a vele tartó kormányküldöttséget szintén sokkolták az események, különösen, hogy számukra az itthon maradt vezetők a valóságosnál jóval

sötétebb képet festettek. Kétféle vélemény alakult ki a pártvezetésben: a Révai József és Marosan György-féle keményvonalasok már ekkor „ellenforradalomként” értékelték az eseményeket, és szigorú beavatkozást követeltek, míg Ács Lajos politikai megoldást (Nagy Imre miniszterelnökké való kinevezését és a reformok megindítását) sürgette. A Politikai Bizottság felemás döntést hozott, mert betiltotta ugyan a demonstrációt, de nem adott ki tűzparancsot. Ez annak is betudható volt, hogy úgy érezték, megingott ugyanis helyzetük, mert a pártfegyelem már a délelőtti folyamán kezdett fellazulni, a korábban is létező, de egészen október 23-ig felszólalni nem tudó ellenzék elkezdte támadni a vezetést, és több pártszervezet is tiltakozott a tüntetés betiltása ellen. A diákokhoz ráadásul egyre nagyobb számban csatlakoztak munkások, és a Kopácsi Sándor vezette fővárosi rendőrség sem lépett fel a tüntetőkkel szemben. Mivel a katonaság felhasználhatósága kérdéses maradt, egyetlen szervezetre támaszkodhatott volna a hatalom: az ÁVH-ra. Mindezt mérlegelve úgy döntött a pártvezetés, hogy mivel nincs ereje a tüntetőkkel szemben fellépni,

kényszerűségből engedélyezi a megmozdulást. Fokozatosan küldték ugyanakkor az erősítést a Rádióhoz, ahol a diákok már október 22-e óta követelték, hogy olvassák be programjukat.

Adélután folyamán a Pestről és Budáról induló tömeg folyamatosan nőtt és ezzel párhuzamosan radikalizálódott. Maga a Petőfi-Kör, amely szervezte és vezette a tüntetést, sem számított ekkora tömegre. A két tömeg a Bem-szobornál találkozott, ahol megszületett a forradalom jelképe: a rákosista címertől megszabadított, közepen lyukas magyar zászló. Az emberek nagyobb része elindult a beszédek meghallgatása után a Parlament elé, ahol Nagy Imrét követelték, mások a Rádió illetve a Sztálin-szobor felé indultak.

A hatalom mindeközben egyszerre demonstrálta gyengeségét és szembenállását. Bár nagyszámú erősítést küldtek a Rádióhoz, mégsem mertek sokáig erőszakot alkalmazni a tüntetőkkel szemben. Eközben a Parlamentnél kikapcsolták a világítást, de ekkor az emberek (elsősorban a Szabad Népből) fáklyákat gyújtottak. Sőt, a tüntetőknek még azt is sikerült elérniük, hogy a Parlament tetején levő vörös csillagot kikapcsolják. A hosszas várakozás után megérkezett Nagy Imre, (aki egyébként sem a tüntetők követelésére, sem követőinek sürgetésére nem mozdult otthonából, kizárólag a párt hívására volt hajlandó megjelenni), és este kilenc óra tájban ki is lépett a Parlament erkélyére. Beszéde több szempontból is csalódást keltett a tömegben: egyrészt alig lehetett érteni, másrészt az emberek nagyobb fordulatot vártak tőle az 1953-as reformok folytatására tett ígéreténél. A tömegnek ezt követően csak egy része tért haza otthonaikba, Nagy szavainak

engedelmeskedve. Ezzel együtt elveszett annak a lehetősége is, hogy egy, az emberek körében nagy tiszteletnek örvendő politikus az események élére állva mederben tudja tartani az eseményeket, és elkerülhetőek legyenek az összecsapások, amikre röviddel ezután sor is került. A Rádiónál ugyanis ekkor dördült el máig nem tisztázott módon az épületből az első lövés, amit az épület ostroma, majd elfoglalása követett. Ezzel párhuzamosan omlott porba a rendszer jelképe, a Dózsa György úti Sztálin-szobor.

Az eseményekre először a szovjet vezetés, köztük Szerov marsall sem tudott reagálni. Habozott, mielőtt a fegyveres beavatkozás mellett döntött volna, köszönhetően a lengyelországi eseményeknek, ahol sikerült elejét venniük Gomulka kinevezésével az események kibontakozásának. Másfelől nem akarták erőszakos, katonai fellépéssel veszélyeztetni a nehezen induló hidegháborús enyhülés folyamatát. Egy órával a rádiós összecsapás kezdete után Hruscsov közölte, hogy engedélyezi a szovjet erők bevetését, hogy részt vehessenek a „rend helyreállításában”. Ezzel végképp elszállt a helyes békés rendezésének lehetősége.

Az MDP Központi Vezetősége, illetve Politikai Bizottsága eközben abban a

hiszenben, hogy a szovjet csapatok minden ellenállást gyorsan letörnek, döntött a statárium, a kijárási tilalom elrendeléséről, és egyúttal elítélték a fegyveres felkelés résztvevőit. Másfelől a lakosság megbékítésére személyi cserékről határoztak, Nagy Imrét választották miniszterelnökké, az első titkár azonban Gerő maradt. Sikertelen ugyanakkor a KV tagjává választani a reformok iránt elkötelezett Donáth Ferencet és Losonczy Gézát. Hegedűs András kabinetje október 27-ig maradt hivatalban. Eközben a fővárosban folytatódtak az összecsapások, a legsúlyosabb összecsapásokra a Rádió és a Szabad Nép székházának közelében került sor.

Október 24.: Az éjszaka során

meghozott szigorú intézkedéseknek köszönhetően sikerült átmenetileg megakadályozni a forradalom további kibontakozását. A forradalmároknak nagy segítséget jelentettek ezekben az órákban a szovjet csapatokat vidéken érő támadások, és a Budapestre eljuttatott vidéki szervezetek követelése. Reggel a felkelők elfoglalták az Athaenum Nyomda épületét, ahol rögvést megkezdődött a röpcédulák gyártása.

Ekkor még mind a MDP vezetői, mind a szovjet katonai vezetők úgy vélték, hogy mindössze órák kérdése a forradalom felszámolása, sőt a szovjet parancsnokok megrótták a magyar politikusokat, amiért sokkal sötétebbre festették le számukra az eseményeket, mint amilyenek azok valójában. A szovjet jelenlét ugyanakkor lehetővé tette, hogy Nagy Imre fél kettő körül sugárzott beszédében radikális reformok tervét villantsa fel, és hogy ne alkalmazzák a statárium rendelkezéseit a forradalmárokkal szemben, valamint másnapra átmenetileg

felfüggeszék a kijárási tilalmat. A KV újonnan beválasztott tagjai voltak azok - Donáth és Losonczy - akik észrevették, hogy a pártvezetés ellentmondásos döntései a legkevesbé sem rendezik a helyzetet, és a személyi összetételében alig megújult vezetés képtelen bármiféle demokratizálásra, sőt, alkalmatlan a válság kezelésére is.

Ezen a napon vidéken is fontos események történtek: a miskolci munkások követeléseit elfogadva Földvári Rudolf, az MDP megyei első titkára vállalta a megfogalmazott 21 pont eljuttatását Nagy Imréhez. Annak érzékelése, hogy a vidék is forrong, a párton belül is megingatta azt a tábor, akik pesti ellenforradalmárok aknamunkájának minősítették az eseményeket.

*Október 25.*én reggel a KV előző esti

helyzetelemzését valóságnak tekintve számolt be a sajtó a harcok befejeződéséről. Ezt két órával később a Minisztertanács közleményében is „megerősítette”. A valóság ezzel szemben az volt, hogy a megnövelt létszámú, külföldről is Magyarországra vezényelt szovjet erők sem tudták felszámolni a fegyveres egységeket, ráadásul egyre szervezettebbé és rendezettebbé kezdett válni az ellenállás.

A kijárási tilalom feloldásának következményeként az emberek tömegével jelentek meg az utcán, és mindannak ellenkezőjét tapasztalhatták, amit egészen addig a hivatalos adásokban láthattak, hallhattak vagy olvashattak: nem ért véget a harc, de nem is fosztogattak a városban, a szovjetek nem a magyarokat segítik a harcban, sőt, a magyar katonák közül sokan a felkelők oldalán harcolnak. Ami pedig a legfontosabb: a forradalmárok nem huligánok, nem fasiszták, hanem munkások, diákok,

szomszédok és ismerősök. Az emberek többsége gyér orosz tudásával ugyan, de igyekezett megértetni a szovjet erőkkel, hogy nem fasiszta restauráció, hanem nemzeti, demokratikus forradalom zajlik éppen Budapesten. Ekkor többen eldöntötték, hogy a Parlament elé vonulnak tüntetni az őket ért vádak miatt, az ezekért leginkább felelősnek tartott Gerő Ernő ellen. Több szovjet harckocsi magyar zászlóval érkezett a térre, az emberek többsége optimista volt. Némely esetben nem is lehetett eldönteni, hogy oroszokról, vagy átállt magyar egységekről van-e szó.

Szerov tábornok az események hallatán a tűzparancs mellett döntött. Percekkel később eldőrdült a Parlament előtt az első lövés, ami nemcsak a tüntetők, hanem a szovjet katonák közt is pánikot keltett. Az összetűzés csaknem száz áldozatot követelt, és háromezeren megsebesültek. A hírek eljutottak az Akadémia utcai pártszékházba, a fegyveres harcok folytatódásáról, az újabb tömegeket mozgósító tüntetésekről. Látszódtott, hogy az országban felborult az eddig viszonylagos nyugalom, a fegyveres összecsapások már vidékre is áttértek. Október 25-re tehát látványosan csődbe jutott a párt „válságkezelő” politikája. Tehetetlennek bizo-

nyult a magyar katonai vezetés is, amely szovjet segítséggel sem tudta megfékezni a forradalmat, nem tudta megteremteni a politikai kibontakozás feltételül szolgáló biztonságot. Eközben még mindig többen követelték a párton belül a forradalmárokkal szembeni kemény, sőt a még keményebb fellépést. Ennek azonban gátat szabott Gerő menesztése, akinek Kádár János lett az utóda.

Az új első titkár, ha nem is számított a reformok hívének, nem is volt ellenségük. A PB is érzékelte az eddigi politika alkalmatlanságát. Egyre erősödött a reformokat akarók tábor, akik a politikai, és nem az erőszakos megoldás hívei voltak. Donáth és Losonczy azt javasolták, hogy a rend helyreállítása után azonnal kezdjék meg a tárgyalásokat a szovjet csapatok teljes kivonásáról, ez, mint politikai célkitűzés bele is került Nagy Imre délutáni beszédébe. Döntő pillanat volt, amikor a Kopácsi Sándor vezette budapesti rendőrség a Parlament előtti események hatására úgy döntött, tárgyalásba kezd a forradalmárokkal, majd kiengedte az általa őrzött politikai foglyokat.

Ezen a napon érkezett meg Debrecenről a Földvári Rudolf-féle küldöttség, ezt az eseményt a napi sajtó is kiemelten kezelte. Vidéken a munkásság egyre inkább a forradalom mellett foglalt állást, azaz egyre nőtt a párttal szembe forduló aránya. Budapesten tovább folytatódtak a harcok, a forradalmárok lefegyverezték az újpesti rendőrfőkapitányságot és elfoglalták a Vörös Csillag Nyomdát, az ELTÉ-n pedig megalakult az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság.

A Központi Vezetőség délután ismét ülésezett, de nem talált megoldást. Ennek elsődleges oka a párton belüli két tábor közti patthelyzet volt, mivel már egyik fél sem

rendelkezett elegendő erővel, hogy rá tudja kényszeríteni az akaratát a másokra. Maga Kádár is eléggé ingadozott, egyszerre ígért reformokat és a forradalom elfojtását.

*Október 26*ára a párt várakozásaival ellentétben nem csökkentek, hanem erősödtek a harcok a fővárosban. A fegyveres forradalmárok, és a hozzájuk csatlakozott katonák az egyre növekvő ellenséges erőfölény ellenére megtartották legfontosabb bázisaikat, sőt a VIII. és IX. kerületben különösen jól tartották magukat. Taktikájuk abban állt, hogy állandóan figyelemmel tartották a szovjetek mozgását, a meglepetés erejével élve megtámadták őket, majd gyorsan visszavonultak a szűkebb mellékutcákba, ahova a páncélosok nem tudták őket követni. Gyakori volt a Molotov-koktélok használata, valamint aknákat utánózva palacsintasütőket helyeztek el az utakon.

A PB, illetve a KV ülésének napirendjén két összefüggő kérdéskör szerepelt: a kormányváltás, melynek kapcsán Nagy Imre igyekezett a reformok iránt leginkább elkötelezett társait bevenni a kormányba, de ezen törekvését nem koronázta siker. Kádár emellett megengedte Donáth Ferencnek, hogy előterjeszthesse programját. Donáth kiállt a „politikai út”, és ezzel együtt a múlt elítélése mellett, továbbá figyelmeztetett, hogy ha nem teljesítik a forradalom nemzeti, demokratikus és végső soron szocialista követeléseit, a párt elveszítheti maradék befolyását is az egész országban és az események tovább radikalizálódhatnak. A PB által elfogadott javaslat ezen felfogást tükrözte, és arra lehetett következtetni, hogy nemzeti, demokratikus kormány alakulhat meg, mely képes lesz majd az események élére állni.

Ezzel szemben állt a Katonai Bizottság álláspontja, amely szerint az események demokratikusságának elismerése egyrészt a párt hatalmának legitimitását kérdőjelezné meg, másfelől járhatónak tekintették a katonai utat, tehát a forradalom erőszakos elfojtását. A KV végül nem fogadta el a PB javaslatát, és egy semmitmondó, újdonságot nem hordozó nyilatkozatot tett közzé, hasonlóan az elmúlt napokhoz. A pártvezetés nem tanult hibáiból, és ismét egyfelől a katonai vonalat akarta erőltetni, másfelől azzal próbálta az ellenéket leszerelni, hogy köreikből hívott meg tagokat a minisztertanácsba. A szovjetek meglepő módon jóval egyértelműbb javaslattal álltak elő: nem helyeselték ugyan a szovjet erők kivonásának ötletét, de ők is a politikai megoldást részesítették előnyben. Kritikával illették emellett nemcsak Donáth Ferencet, hanem Nagy Imrét is.

Október 27-ére nyilvánvaló vált a párton vezetése számára, hogy a helyzet megoldásának kulcsa csakis a gyökeres politikai fordulat lehet. A Katonai Bizottság állásaival szemben igenis, széles munkástömegek álltak már ekkor a forradalmárok oldalán, és világossá vált vezetők számára is, hogy korlátozott reformokkal nem tudnak széles tömegeket megnyerni. A forradalmárok követeléseit közt volt ekkor már a szovjet csapatok kivonása, az ÁVH felszámolása, a Rákosi-rendszer minden maradványának eltávolítása, amnesztiát követeltek a harcokban részt vettek számára, valamint a többpártrendszer visszaállítását. Gazdasági téren követelték a magántulajdon (igaz, korlátozott) visszaállítását.

Eközben többen felismerték a vezetésben, hogy a forradalom eltpírása hosszú távon óriási károkat okozhat a „szocializmus építésében”. Másfelől a követelések is azt tükrözték, hogy a tömegek nem a szocializmus ellen lázadtak, hanem annak korabeli, magyarországi formája ellen. A többség nem a teljes elszakadást kívánta a szocialista tábortól, hanem a hibák kijavítását követelte.

Nem tudjuk, hogy a reformerek tábora, elükön Nagy Imrével, tudták-e ekkor, hogy a keményvonalasok időközben a katonai diktatúrát vetették fel megoldásként, ami együtt járt volna természetesen Nagynak és környezetének eltávolításával, vagy egyszerűen ráébredtek a helyzet tarthatatlanságára, valamint arra, hogy a hatalom megtartásának az a legbiztosabb módja, ha maga a kormány áll az antisztálinista erők élére. Egy biztos: Nagy Imre egyre elkötelezettebbé vált a változások iránt.

Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a miniszterelnök, miközben meghallgatott két munkást a forradalom céljairól, egyszerre hallhatta a környezetéből származó kritikát, melyben arra próbálták rávenni, hogy ismerje el az eseményeket nemzeti demokratikus mozgalomnak, és álljon annak élére.

Október 28. Nagy Imréhez, aki ezen a napon elhatározta, hogy az ország jövője érdekében döntő fordulatra van szükség, csatlakozott Kádár János is. A miniszterelnök kilátásba helyezte lemondását is arra az esetre, ha elbukik politikai koncepciója, ami egyben a kormány bukását jelentette volna. Mikojanék kénytelen voltak meghajolni Nagy és Kádár érvei előtt, és valójában, javaslatuknak, ami a tűzszünetről és a szovjet

csapatok Budapestről történő kivonásáról szólt, nemigen létezett alternatívája. A hadsereg részéről már egyfelől lehetett számítani ellenállásra, másfelől a szovjet erőknek is átcsoportosításra, pihenésre lett volna szükségük. Nem érintették ugyanakkor Magyarország Varsói Szerződésben elfoglalt helyét, a szovjetek külön kiemelték, ez a végső határ, ameddig hajlandóak elmenni. Ennek köszönhetően a párton belül elismerték az események demokratikus voltát, felhagytak a forradalmárok korábbi megbélyegzésével.

Anemzetközi helyzet is a Nagy Imre-féle javaslatnak kedvezett. Az Egyesült Államoknak mindamelllett, hogy nem állt szándékában a status quo felrúgása, bizonyítania kellett a világ felé, hogy szimpatizál a magyar forradalommal. Ennek fényében hívták össze október 27-én az ENSZ BT ülését, mely a magyarországi eseményekkel foglalkozott, így már csak ezen okból is tanácsos volt a Szovjetunió számára a békés utat választani.

Arádióban hallhatta meg Magyarország Nagy Imre beszédét, melyben a tűzszünet kapcsán kijelentette, hogy nem átmeneti intézkedésről, hanem gyökeres fordulatról van szó. Szólt az ÁVH felszámolásáról, az új karhatalom felállításáról, amelybe be kívánták vonni a fegyveres felkelőket. Vidéken, mikorra beolvasták ezt a beszédet, már le is zajlott a konszolidáció, a helyi erőszakszervezetek nem mertek fellépni a lakossággal szemben, különösen a kisebb településeken.

Segítségnyújtás egy megsebesült orosz katonának

Október 29 -ére a KV döntésével

kapcsolatban világossá vált, hogy az nem a konszolidáció alapjait teremtetten meg, hanem szakadást idézett elő a kormányzat és a forradalmárok között. Nagy Imre és az egész vezetés kompromisszumnak tekintette az új politikai irányvonalat, tudták, hogy ez a maximum, amit a szovjetekkel el lehet fogadtatni. A felkelők azonban úgy érezték, győzelmet arattak, és programuk teljes elfogadtatásáért küzdöttek tovább.

Nagy Imre tudta, a Kreml további támogatása attól függ, hogy sikerül-e rövid távon konszolidálnia a helyzetet, azaz sikerül-e érvényt szereznie a tűzszünetnek. Ennek érdekében kérte az egész országot arra, hogy tegye le azt a két eszközt, mellyel eddigi sikereit elérte: a fegyvert és a sztrájkot. A felkelők azonban továbbra is bizalmatlanok voltak a miniszterelnökkel és a kormánnyal szemben, amire okot is adhattak számukra az október 23. óta történtek, valamint az a tény, hogy 29-én Budapesten még véres harcok folytak. Tovább nehezítette a helyzetet az, hogy maguk a felkelők sem voltak eléggé szervezettek, illetve sokan nem értették, miért kéne éppen a győzelem pillanatában feladni a harcot, hiszen a kormány két fontos követelésüknek még nem tett eleget: a többpártrendszer visszaállítása és a szovjet

csapatok kivonása nem szerepelt az új politikai programban. Egyre többen, köztük Maléter Pál is egyet értett a politikai fordulat kevelésével, aminek köszönhetően Nagy Imre és Kádár János felismerték, hogy az a párt, amelyet a hatalomban meg akarnak tartani, már nem is létezik, és ekkorra a tényleges irányítás is teljesen átcsúszott a pártvezetés kezéből a kormány kezébe (a szocialista berendezkedés jellemző vonása volt, hogy nem a kormány gyakorolta ténylegesen a végrehajtó hatalmat, hanem a szocialista párt egy felső szerve).

Október 30 -án a helyzet súlyosságát

felismerve Nagy Imre bejelentette az egypártrendszer megszüntetését, és azt, hogy egy koalíciós jellegű Kormány Kabinet veszi át az államügyek irányítását, melybe bevonták a párt első emberét, Kádár Jánost is. Vitathatatlan, hogy október 30-a volt a konszolidáció első napja. Országsszerte megalakultak a megyei forradalmi tanácsok, amelyek átvették a helyi közigazgatás irányítását. Melléjük állt a helyi sajtó, ellenőrzésük alá kerültek a helyi fegyveres alakulatok. Már csak az országban állomásozó szovjet erők jelentették az egyetlen reális veszélyt a forradalom vívmányaira.

Nagy Imre felhívása után elhangzottak az újjáalakuló pártok első felhívásai. Köztük volt a Nemzeti Parasztpárt, a Független Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, melyek mindannyian elismerték a kormány legitimitását, ugyanakkor azokat a volt párttagokat, kiket Nagy Imre választott be új kormányába, és akik javarészt 1945-47 közti korszakban politizáltak aktívan, az új pártok nem vagy nemigen ismerték el képviselőiknek. Egy szervezet volt, a Magyar Nemzeti

Forradalmi Bizottmány, amely keményen kikezdte a kormány legitimitását, ellenkormányként aposztrofálta magát, és a Nagy Imre által óhajtottnál lényegesen radikálisabb irányvonalat követelt. A Győrben megalakult Dunántúli Nemzeti Tanács is követelte a semlegesség kimondását, valamint a szovjet csapatok azonnali kivonását. Mindezek hatására Nagy Imre bejelentette egy szűkebb, 9 tagú kabinet létrehozását, amelyből kimaradtak volna a rákosista káderek, nagyobb szerepet kaptak volna a volt koalíciós pártok képviselői, akikkel szemben azonban, továbbra is kifogásaik voltak az újjáalakult pártoknak.

Miközben a kormány eliminálására irányuló törekvéseket sikerült leszerelni, súlyos események történtek ezen a napon a Köztársaság téren. A felkelők igyekeztek elfoglalni az épületet, különösen azon okból, mert tudomásuk szerint az ÁVH több folygot ott tartott fogva. Ennek szellemében tárgyalni kezdtek, azonban váratlanul tűzharc robbant, aminek eredményeként a felkelők ostrom alá vették az épületet. A tűzpárbajt kegyetlen megtorlás követte. Több ÁVH-s tisztet, és az épületben tartózkodó pártfunkcionáriust lelőttek vagy meglincseltek. Az eseménynek nemzetközi híre lett, különösen Moszkva válasza volt létfontosságú Magyarország számára. Ezen a napon ült ugyanis összes az SZKP vezetése, melyen Hruscsov visszautasította a keményvonalasok sürgetését az azonnali beavatkozásra, hozzájárult a többpártrendszer bevezetéséhez, ugyanakkor felvázolta a másik forgatókönyvet is – a totális, koncentrált támadást és az ellenkormány felállítását. Egyébként a következő napokban Magyarországon valamennyi forradalmi szervezet szót emelt a linceselések ellen.

Október 31-én az SZKP Elnöksége

megváltoztatta előző napi álláspontját, és a beavatkozás mellett döntött. Hruscsov úgy érezte, saját hatalma forog kockán, és saját, illetve a Szovjetunió érdekeit tekintve nem volt alternatívája. Ha szó nélkül hagyja Magyarország függetlenedését, úgy meginog szovjetek egész kelet-közép-európai hatalma, igaz tudta, ha beavatkozik, az rendkívül sokat ront majd a Szovjetunió nemzetközi megítélésén. Az Amerikai Egyesült Államok eközben továbbra is vonakodott bármiféle segítségnyújtástól, nem kívántak egy esetleges háborút megkockáztatni.

Magyarországon tovább folytatódott a konszolidáció, sor került az MDP feloszlására és az új párt felállítására, mely a Magyar Szocialista Munkáspárt nevet viselte. Gyökeres megújulásról volt szó, amit az új vezetők névsora is bizonyít: Kádár János, Nagy Imre, Losoczy Géza, Donáth Ferenc, Szántó Zoltán, Lukács György és Kopácsi Sándor. Felállt az új karhatalom, a Nemzetőrség Király Béla vezetésével.

November 1-jén Nagy Imre a kabinet

döntése alapján bejelentette a Varsói Szerződés felbontását és kinyilvánította a semlegességet. „A magyar nép a függetlenség és az egyenjogúság alapján, az ENSZ alap-

okmánya szellemének megfelelően igaz barátságban kíván élni szomszédaival, a Szovjetunióval és a világ valamennyi népével. A nemzeti forradalom vívmányainak megszilárdítását és további fejlesztését óhajtja anélkül, hogy hatalmi csoportusuláshoz csatlakoznék. A magyar nép évszázados álma valósul meg ezzel.... Most valóban igaz az, hogy népünk olyan egységes ebben az elhatározásában, mint történelme során talán még soha.” – részlet Nagy Imre november 1-jei rádióbeszédéből.

Ugyanezen a napon ténylegesen megkezdődött a szovjet intervenció előkészítése. A kommunista vezetők, különösen Hruscsov úgy értékelte, hogy Magyarországon a szocializmus pozíciói végveszélyben vannak. Azt különösen nem akarták, hogy a magyarok kiválása a szocialista táborból példát teremtsen más országok számára, megrendítve az egész birodalmi politikát.

November 2-án érkezett meg a szovjet hadsereg magyarországi főhadiszállásául kijelölt Szolnokra, a hadműveleteket irányító Konyev marsall, a Varsói Szerződés katonai parancsnoka. A támadás katonai szempontból nem okozott meglepetést. A Nemzetőrség Főparancsnoksága (november 3-a előtt Forradalmi Karhatalmi Bizottság) elegendő jelentést kapott a szovjet hadsereg mozgásáról helyőrségektől, forradalmároktól, vasutasoktól. Lényeges tájékoztatással szolgált még a nyíregyházi postai erősítő állomás személyzete is, ők kezelték ugyanis a Moszkvába vezető titkos telefonösszeköttetést. Mindezek a források együtt kielégítő képet adtak arról, hogy hatalmas szovjet haderő özönlött az országba, hogy azok bekerítették a fővárost, a repülőtereket megszállták, azaz, hogy háborúra készülnek

Magyarország ellen. Ezeket a tényeket, ha kellett óránként jelentette Király Béla, a Nemzetőrség főparancsnoka Nagy Imrének. A készülő támadás lehetősége tehát nem volt meglepetés. Ami bizonytalanságot okozott, az a szovjet politikai vezetés végső elhatározása volt: szembeszáll-e a világ közvéleményének megvető ítéletével, és végül is valóban kiadja-e a támadási parancsot, és ha igen mikor.

Nagy Imre több alkalommal is tiltakozott Andropov nagykövetnél a szovjet csapatok beözönlése miatt. Andropov nagykövet, akit magához rendelt a miniszterelnök, Nagy Imre kérdésére azt válaszolta, hogy az újabb csapatok Magyarországra jövetelének célja a csapatok kivonásának biztosítása. Andropov egyik feladata az volt, hogy elhitesse a magyarokkal, főleg Nagy Imrével, hogy nem támadnak. „Remélem tisztában vannak azzal, hogy a Szovjetunió Magyarország legjobb barátja...” – hangzott a kijelentés Andropovtól még november 2-án.

Az ország nem örülhetett gondtalanul a kivívott győzelemnek. Miközben a helyzet normalizálódásáról érkeztek hírek, ugyanakkor a feszült várakozásról, egy esetleges újabb támadás elhárítására hozott intézkedésekről is. A munkástanácsok sorra a munka november 5-i, hétfői felvétele mellett döntöttek, több helyütt már 3-án, szombaton megkezdtek a munkát. Szerte az országban alakultak a helyi pártszervezetek; leggyorsabban a volt koalíciós pártok szerveződtek újjá, de mellettük számos más, összesen több mint húsz politikai párt jött létre, azonban ezek közül komoly politikai reményekkel egyedül a kereszténydemokraták rendelkeztek. Ugyanakkor a forradalmi tanácsok a nemzetőr alakulatokkal és a honvédséggel együttműködve hozzákezdtek az egyre inkább fenyegető szovjet támadással szem-

beni védelem megszervezéséhez, kiépítéséhez. Több településen részleges mozgósítást rendeltek el, megszervezték a szovjet csapatok figyelését, a városba bevezető utak ellenőrzését, köztérhelyeket állítottak föl. Az országra egyszerre volt jellemző a győzelmet követő megkönnyebbülés, a véráldozattal kiharcolt, szebb jövőbe vetett hit, és a szovjet fenyegetés keltette aggodalom.

November 3-án az újjáalakult pártok

követeléseinek megfelelően újjáalakították a kabinetet, amelybe már nem Nagy Imre hívott koalíciós politikusokat, hanem azokat valóban pártjaik delegálták. Ekkor került be a kormányba a kisgazda B. Szabó István, a parasztpárt képviselőjében Bibó István és Farkas Ferenc, valamint a szociáldemokrata miniszterek: Fischer József és Kelemen Gyula. Az új honvédelmi miniszter Maléter Pál lett, akit vezérőrnaggyá léptettek elő. Erdei Ferenc kivételével a kormány többi tagja (Kádár János, Kéthly Anna, Kovács Béla, Losonczy Géza, és Tildy Zoltán) hivatalában maradt.

Ezen a napon növekedett a szovjet lépések (látszólagos) ellentmondásossága. Miközben csapataik a repülőterek után körülvárták az ország nagyobb városait, lezárták a főbb útvonalakat és a nyugati határt, délelőtt a Parlamentben megkezdődtek szovjet-magyar tárgyalások a szovjet csapatok kivonulásának technikai egyeztetésére. Mindkét fél ismertette álláspontját. Maléter Pál a Nagy Imrétől kapott instrukciónak megfelelően válaszolt a magyar kormány követeléseit: december 31-ig vonják ki az ország területéről az október 23-a óta érkezett egységeket, és egy későbbi időpontban folytassanak további tárgyalásokat a Varsói Szerződés értelmében korábban is Magyarországon állomásozott szovjet csapatok kivonásáról. 15 óra 20-kor megsza-

kították a tárgyalást azzal, hogy este 10 órakor Tökölön, a szovjet főhadiszálláson folytatják.

Az esti-éjszakai órákban, miközben az ország az idegfeszítő másfél hét után a nyugodt vasárnap reményében tért nyugovóra, a fővárosban és környékén megtörténtek az utolsó lépések a másnapi támadás előkészítése, biztosítása érdekében. Nagy Imre az MSZMP Intézőbizottságának tagjaival a Budapestre érkezett román delegációtól próbálta kipuhatolni a szovjet szándékot, és igyekezett őket a béke megőrzése érdekében közvetítésre felkérni. A románok pedig igyekeztek elhúzni a tárgyalásokat, hogy ezzel foglalják le Nagy Imrét, és csökkentsék a kormány cselekvési, tájékozódási lehetőségét.

A magyar küldöttség Maléter Pál vezetésével megjelent Tökölön az adott időpontban, azonban alig kezdték meg a tárgyalást, a terembe géppisztollyal felfegyverzett szovjet állambiztonsági tisztek nyomultak be, élükön a KGB elnökével, Szerov tábornokkal, akik a nemzetközi jog és az alapvető erkölcsi normák megcsúfolásával letartóztatták a magyar küldöttséget. Ezen az estén Király Béla sűrűn és személyesen adott jelentést a miniszterelnöknek szovjet csapatok ténykedéseiről. Azt azonban nem tudta, hogy mi történt a Tökölön tárgyaló magyar küldöttséggel. Később javasolta, hogy a miniszterelnök, vagy ő maga – Nagy Imre

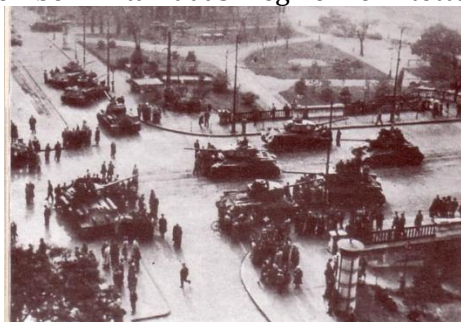
utasítására – jelentse be a tényt, hogy háborús állapot állt be a Szovjetunió és Magyarország között. Nagy Imre közölte, hogy a Nemzetőrség főparancsnoka ilyen bejelentést nem tehet, a kormány pedig nem visel háborút a Szovjetunió ellen. „Különben is – folytatta –, Andropov nagykövet a szobámban van, és biztosított arról, hogy a Szovjetunió barátságos viszonyban kíván a magyar néppel élni. Ha a fegyverek tüzelnek, az csakis szovjet válasz lehet a magyar provokációra...” A Magyarországon lévő, illetve november első napjaiban a határt átlépő, összességében 17 hadosztálynyi erőnek november 3-án estig kellett elérni a készenlétet a feladatok megkezdéséhez, és a "Vihr" (Forgószél) hadműveletet végrehajtását a "Grom" (Menydörgés) jelszó elhangzását követően kellett megkezdeni.

November 4-én hajnali 4 órakor elhangzott a jelszó: "Mennydörgés" és ezzel megkezdődött a hadművelet. Szovjet harckocsioszlop vonult át a Deák téren az Országház felé haladva. A főparancsnok jelentette az eseményt Nagy Imrének, aki 5 óra 20 perckor a Szabad Kossuth Rádióan a következőket közölte: *"Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes, magyar, demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!"*

A Nemzetőrség Főparancsnoksága a budai hegyekbe tette át hadiszállását. A főparancsnok csak azért tartotta működőképes állapotban a törzset, hogy biztosítsa a kormányt, hogy tárgyalásokat folytathasson a Szovjetunióval. Ezért tiszti járőröket küldött

az Országházba, hogy felkeressék Nagy Imrét és utasítást kérjenek tőle, hiába. Nem tudták, hogy Nagy Imrét és a politikai vezetők egy jelentős részét családotól - a Josip Broz Titóval történt megállapodás értelmében - a menedékhely felkínálásával a Jugoszláv Követség épületébe csalták, s onnan elvágták számukra a külvilággal történő érintkezés lehetőségét. Mindez - mint az később kiderült - a Moszkvában összeállított, Kádár János vezette bábkormány politikai legalizálása és a törvényes kormány lemondásának kikényszerítése érdekében történt.

November 4-én hajnalban, nem sokkal szovjet támadás megindulása után, a szolnoki rádióban a Szovjetunióból hazaérkezett Kádár János bejelentette a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását és közölte, hogy a rend helyreállítása érdekében behívta a szovjet csapatokat. Azzal indokolta fellépését, hogy a munkás-paraszt hatalom megvédésének ez az egyetlen útja maradt, a reakció és a fasizmus előretörését csak így lehetett megakadályozni. A már november 3-án körülfűrt vidéki laktanyák egy részére a szovjet csapatok minden figyelmeztetés nélkül tüzet nyitottak, a magukat többségében harc nélkül megadó alakulatokat lefegyverezték, szétkergették. Mindössze két helyen (Csepelen és Dunapentelén) jött létre a későbbiekben tartós és szervezett együttműködés a honvédség és a fegyveres felkelők között, ezeket a településeket azonban a november 4-i támadás még nem érintette.

Budapest néhány pontján elszánt fegyveres harc bontakozott ki. Az ellenállás gócpontjai a Kilián laktanya, a Corvin köz, a Móricz Zsigmond körtér és a Széna tér voltak. Budapesten kívül is számos helyen ütköztek ellenállásba a szovjetek. Több egyetemi városban (pl. Veszprém, Sopron) a diákok álltak a fegyveres ellenállás élére. Az azonnali fegyverletétel és a harc fölvétele közötti köztes megoldásnak tűnt a fegyveresek kivonása a településről, ami lehetővé tette a küzdelem későbbi felvételét. Több városból (Keszthely, Szekszárd, Pécs, Tatabánya, Miskolc, Sátoraljaújhely stb.) vonultak ki felfegyverzett fiatalok (sok esetben katonatisztek irányításával) a környező hegyekbe, erdőkbe. Hamarosan azonban szinte mindenütt letették a fegyvert, Sopronban például az Ausztriába menekülés mellett döntöttek.

KGB tiszték pedig a szovjet hadsereg eszközeinek igénybevételével a forradalomban létrejött irányító testületek felszámolására törekedtek. Budapesten a kormány és a fegyveres erők vezetőinek félreállítása, de a vidéki városokban is a helyi vezetők letartóztatása volt a feladat. A kezdetben megkülönböztetett elbánásban részesülő munkástanácsok irányítóira is ez a sors várt, mivel nem voltak hajlandók együttműködni a konszolidáció, a munka felvétele érdekében. Döntő többségükben fiatalokkal, a fegyveres harcok résztvevőivel töltötték meg a börtönöket. November 15-én már 846 Szovjetunióba hurcolt foglyot tartottak nyilván, köztük 68 kiskorút és 9 kislányt.

Segítséget a magyar forradalom számára egyedül komoly nemzetközi nyomás jelenthetett volna, ezt azonban nem kapta meg. Ennek hiányában pedig a szervezett

ellenállás napokon belül felmorzsolódott. A T-55-ös harckocsikkal szemben hatástalan volt a Molotov-koktél, a minden támadásra tankágyúval válaszoló szovjet elszántság megtörte a lakosság ellenállóerejét, gyengült a kapcsolat a fegyveresek és a lakosok között.

November 7-ére az egyenlőtlen harc csaknem mindenütt véget ért, a Kádár-kormány szovjet páncélosok védelme alatt Budapestre költözhetett. Bár sikerült Nagy Imrét november 4-én hajnalban semlegesíteni, nem sikerült őt lemondásra bírni. November 7-én délután a Kádár-kormány letette az esküt az Elnöki Tanács elnöke, Dobi István előtt, de legitimitásának elismertetése érdekében okvetlenül szükség volt a Nagy Imre-kormány kiiktatására. Márpedig a jugoszláv követségen nemcsak Nagy került csapdába, hanem a többi résztvevő is. Nagy Imre nem mondott le, nem volt hajlandó elismerni a Kádár-kormányt; a jugoszlávok súlyos tekintélyvesztés nélkül nem vonhatták meg tőle a menedékjogot, és sem Nagyt nem sikerült rábírniuk a lemondásra, sem Kádárt (pontosabban a szovjeteket) a velük való politikai megegyezésre.

November 12-én végül a Dobi István vezette Elnöki Tanács felmentette a

Nagy Imre-kormányt, és a Kádár-kormányt állította a helyére. November 22-én Nagy Imre, Szántó Zoltán és társaik elhagyták a jugoszláv követséget, de annak ellenére, hogy írásbeli garanciát kaptak arra, hogy nem esik bántódásuk, nem térhettek haza. Letartóztatták és Romániába szállították őket, ahonnan 1957 tavaszán kerültek haza, egyenesen a börtönbe. Az ellenállás legjelentősebb ereje Nagy Imre eltávolítása után a november 14-én Rácz Sándor vezetésével megalakult Nagy-Budapesti Központi Munkástanács lett. A Központi Munkástanács követeléseinek között szerepelt a szovjet kivonulás, a többpártrendszer és a Nagy Imre-kormány visszaállítása. A munkás-tanácsok szövetségeiként léptek fel jelentős politikai súlyt képviselő értelmiségi csoportosulások, mint a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom és az Írószövetség. Az ellenállás szellemi termékei közül kiemelkedő munka volt Bibó István demokratikus kibontakozási tervezete, melyben kifejtette, hogy az ország helyzetének konszolidálása lehetetlen, amíg a szovjet csapatok az országban tartózkodnak. Hangsúlyozta, hogy országunkban komoly többpártrendszerre van szükség.

A szovjet csapatok Magyarország ellen végrehajtott támadásának szomorú következményeit a következő adatok is érzékeltetik: A harcok következtében Budapest 11 évvel a háború után ismét romokban hevert, közel 20 ezer fő megsebesült, kb. 200 000 magyar – köztük a fiatal értelmiség színe-java – hazája elhagyására kényszerült, több mint két és fél ezer ember - csak Budapesten 1945 fő - meghalt. A szovjet honvédelmi minisztérium szerint a szovjet csapatok vesztesége 2260 fő.

Röviden szólva a szabadságharc a szovjet túlerő, valamint a nemzetközi helyzet

kedvezőtlen alakulása miatt bukott el. Felmerül a kérdés, miért történt így, illetőleg, hogy történhetett volna-e másként.

Az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatban máig alapvető a vélekedés, amely szerint a felkelés tulajdonképpen győzhetett volna, ha a nemzetközi politika színpadán a dolgok Magyarország számára kedvezőbben alakulnak. Megállapítható, hogy az 1945-ben létrejött európai status quo stabilitására alapozott bipoláris világrendben valójában nem volt reális lehetőség a szovjet birodalomhoz tartozó országok számára a kommunista rendszer felszámolására. A Szovjetunió Kelet-Közép-Európát egészen 1989-ig olyan alapvető fontosságú biztonsági zónának tekintette, amelynek „feladása” nem jöhetett szóba, ellenkezőleg: ezen országok elszakítására irányuló bármilyen nyugati törekvést olyan beavatkozásnak tekintett, amelynek elhárítása érdekében a szovjet vezetés akár a közvetlen szuperhatalmi fegyveres konfliktus, azaz a harmadik világháború kockázatát is vállalta volna.

Az Egyesült Államok és a Nyugat

Ugyanakkor az is egyértelműen bizonyított ma már, hogy az Egyesült Államok vagy más nyugati országok részéről ilyen szándékok, törekvések – éppen az európai status quo említett kényszerű tudomásul vételéből adódóan – nem fogalmazódtak meg. Az Eisenhower adminisztráció 1953-1956 között hirdetett felszabadítási propagandája pedig nem volt több pusztá retorikánál, amelynek fő célja a kommunista-ellenes morál fenntartása volt a vasfüggöny mögött. Pedig a felkelők mindvégig bíztak abban, hogy majd a nyugati hatalmak segítségével sikerül kivívni Magyarország függetlenségét, a sajtó és a Szabad Európa Rádió pedig ezt a tévhitet támasztotta alá. Ma már talán sokaknak meglepő az adat:

a magyar menekültek körében egy Ausztriában 1957 februárjában végzett felmérés szerint a megkérdezettek túlnyomó többsége, 96 %-a, bízott az Egyesült Államok valamiféle segítségében, s ezek 77 %-a ezen katonai segítségnyújtást értett. Hozzá kell tenni, a Nyugat, illetve az Egyesült Államok lehetséges szerepével kapcsolatban hasonló illúziók éltek és élnek mindmáig a nyugati közvéleményben is, amely 1956-ban általános szimpátiával tekintett a magyarok szabadságküzdelmére. Az amerikai felszabadítási propaganda ugyanis komoly várakozásokat keltett a nyugati társadalmakban is és nagyon sokak számára éppen a magyar forradalom leverése nyomán vált világossá, hogy a demokratikus államok külpolitikája gyakran nem a demokrácia általános belső, befelé érvényes eszméit követi: a liberális szabadságesszménynek a realpolitik által meghatározott külpolitikai érdek sokszor nem tud megfelelni.

Olasz egyetemisták tüntetése a forradalom eltiprása után

A szuezi válság

A magyar forradalommal kapcsolatos, általánosan elterjedt mítoszok között kitüntetett helyet foglal el az a mindmáig közkeletű hiedelem, amely szerint a forradalom talán győzhetett volna, ha a Nyugat egységes fellépését nem teszi lehetetlenné a magyarországi eseményekkel párhuzamosan zajló szuezi válság. Ismeretes, hogy a francia-

országi Sèvres-ben megtartott angol-francia-izraeli titkos tárgyalások után néhány nappal, 1956. október 29-én Izrael támadást intézett Egyiptom ellen. Ezt a forgatókönyvnek megfelelően a „békéltető erőként” fellépő angol és francia kormánynak a „hadviselő felekhez” intézett ultimátuma követte, majd pedig, miután Egyiptom az ultimátumot nem fogadta el, október 31-én a brit és a francia légierő megkezdte egyiptomi katonai és stratégiai célpontok bombázását. November 5-én pedig angol-francia ejtőernyős alakulatok szálltak partra a Szezei-csatorna torkolatánál lévő Port Saidnél. Eisenhower elnök felháborodottan reagált arra, hogy egy ilyen jelentőségű katonai akciót szövetségesei az amerikai vezetés tudta és beleegyezése nélkül hajtottak végre. Az Egyesült Államok ezért kezdettől fogva határozottan fellépett a hadműveletek leállítása érdekében, így az amerikai gazdasági és politikai nyomás hatására a brit és a francia kormány november 6-án illetve 7-én végül kénytelen volt elfogadni az ENSZ rendkívüli közgyűlésének azonnali tűzszünetre felszólító határozatát. A nyugati nagyhatalmakat megosztó közel-keleti konfliktus kétségtelenül megkönnyítette a szovjetek dolgát, ahogy azt Eisenhower fejtegetése is alátámasztja: „November 4. Magyarország és Szeze: kettős probléma, amely egyre jobban kiéleződve bonyodalmas helyzetet idézett elő... A helyzet olyan volt, hogy Anglia és Franciaország semmi módon nem csatlakozott volna hozzánk magyarországi beavatkozásra. Arról szó sem lehetett, hogy a német és olasz erők a mieinkhez csatlakozva a semleges Ausztrián, a titoista Jugoszlávián vagy a kommunista Csehszlovákián át nyomuljanak be oda...” A szovjet döntéshozatal és válságkezelés egykor szigorúan titkos forrásainak mind teljesebb ismeretében azonban kijelenthetjük: nem kétséges, hogy a

moszkvai vezetés szükség esetén a szuezi válság nélkül is ugyanilyen döntést hozott volna. Mint ahogyan a kommunista rendszer megmentése érdekében ezt tette 1968-ban Csehszlovákiában is.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete

Az 56-os forradalmi sajtóban, a különböző forradalmi szervezetek programjaiban és más megnyilatkozásaiban gyakran szerepeltek olyan követelések, amelyek azt mutatták, hogy a korabeli magyar társadalom jelentősen túlértékelte az ENSZ szerepét, amelynek Magyarország egy évvel korábban lett a tagja. Általános volt a remény, hogy a Biztonsági Tanács vagy a Közgyűlés a világ közvéleményének támogatásával hatékonyan tudja befolyásolni a szovjet politikát a magyarországi helyzet békés megoldása érdekében. Ennek megfelelően sokan már a forradalom alatt ENSZ-megfigyelőket, sőt ENSZ csapatokat vártak. A várakozást az is motiválhatta, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetét az Egyesült Államok egyszer már (a koreai háború idején) sikeresen használta fel a szovjet érdekszféra kiterjesztésének megakadályozására. Sokan erre a precedensre alapozták azt az elképzelésüket, hogy az ENSZ közbenjárásával Magyarországból „második Korea” válhat. Az ENSZ azonban a valóságban megalakulásától fogva csupán olyan konfliktusok megoldásában mutatkozott működőképesnek, amelyek kívül estek a szuperhatalmak érdeellentéteinek körén. A koreai háború idején a szovjetek először és utoljára kivonultak a Biztonsági Tanácsból, s ezzel – szándékaikkal ellentétben – lehetővé tették, hogy az Észak-Korea elleni nyugati katonai koalíció az ENSZ felügyelete alatt szerveződhessen meg. Ez az akció azonban egyszeri és megismételhetetlen alkalomnak bizonyult, amely ugyanakkor így is csupán a kommunista expanzió feltartóztatására, nem

pedig visszaszorítására teremtett lehetőséget. Márpedig Magyarországon ez utóbbi lett volna a feladat.

A Szovjetunió

Magyarország semlegességének kikiáltása tulajdonképpen egy kétségbeesett lépés volt, amelynek logikája, hogy a Varsói Szerződés felmondása révén elvesz a szovjet beavatkozás jogi alapja, a szovjetek nem egyik szövetségesüknek nyújtanának a fegyveres fellépéssel segítséget, hanem egy független, semlegességét deklarált államot támadnának meg. Egyedül ettől a lépéstől lehetett remélni, hogy visszatartja a szovjeteket a támadástól, hogy hatékony nemzetközi támogatást, védelmet jelenthet Magyarország számára. Tovább erősítette az ilyen reményeket az 1955-ben bekövetkezett szovjet-jugoszláv kibékülés, amelyből sokan azt a téves következtetést vonták le, hogy a Szovjetunió adott esetben hajlandó lenne tolerálni a jugoszláv típusú el nem kötelezett státuszt más országokban is. Tény, hogy 1955–1956 folyamán a szovjetek számos pozitív gesztust tettek a barátság újjáélesztése érdekében, így például nyilvánosan elfogadták azt a jugoszláv tételt, hogy a szocializmus építéséhez a szovjet modellen kívül más utak is vezethetnek. Ezt azonban a szovjet vezetők, – akik továbbra is csak katonai tömbökben tudtak gondolkodni, – korántsem gondolták komolyan. Politikájuk célja éppen az volt, hogy Jugoszláviát békés úton, ha kell engedmények árán is, de fokozatosan újra és teljesen integrálják a szocialista táborba, beleértve a Varsói Szerződésbe való belépést is. A szovjetek számára csak 1958 tavaszára vált teljesen nyilvánvalóvá, hogy a jugoszlávok erre egyáltalán nem hajlandók, így végül a két ország kapcsolatában ismét elhidegülés következett be.

A forradalom résztvevőivel szemben alkalmazott megtorlások

Írta: Bathó Gábor

1 1956. november 4-én, vasárnap hajnalban Románia felől a szovjet csapatok átlépték a magyar határt, ezzel az eseménnyel vette kezdetét a magyarországi forradalom vérbefojtása és a példa nélküli megtorlás. Ezt követően a kommunista hatalom részéről két feladat várt megvalósításra; egyrészt a szovjet segítséggel restaurált vezetésnek fel kellett kutatni a „bűnösöket”, illetve azokat, akik az októberi eseményekért bűnössé tehetők, másrészt be kellett bizonyítani a világnak (különösen a szocialista felének), hogy az ugyancsak szovjet segítséggel megszilárdított helyzetben töretlenül halad az ország „előre a lenini úton”, és folytatódik a szocializmus építése. Mindkét feladat végrehajtására kielégítő eszköznek mutatkozott a kommunista kormányzat számára a vérgőzös politikai megtorlás, az „ellenforradalmárokkal” szembeni brutális fellépés és a statárium.¹

A kádári hatalom már a fegyveres harc befejeződése utáni napokban kísérletet tett arra, hogy a nemzeti ellenállást az igazságszolgáltatás eszközeit is felhasználva letörje, ám ez a törekvése még sokáig nem vezetett eredményre. Az 1956. november 12-én hatályba lépett törvényerejű rendelet a gyilkosság, szándékos emberölés, rablás és lőfegyver engedély nélküli használatával² elkövetett bűncselekmények vagy ezek kísérletének vádjával indított eljárásokban egyszerűsítette a büntetőeljárást: a

vádlottakat vádirat nélkül bíróság elé lehetett állítani tetten érés esetén, vagy akkor, „ha a bizonyítékok nyomban a bíróság elé voltak tárhatók”.³ A hatályos eljárásjogi szabályok felfüggesztése és az azonnaliság a rögtönítélő eljárás bevezetésének szándékát mutatja, de ennek végrehajtásához a kádári hatalom még nem rendelkezett megfelelő eszközökkel. Ezen rendelet alapján senki ellen nem indítottak eljárást, és 1957. január 15. után hatálytalanná vált.

A bírósági eljárás egyszerűsítéséről intézkedő rendelet eredménytelensége után más megoldást kellett keresni annak érdekében, hogy a direkt erőszakon túl az igazságszolgáltatás eszközeivel is lesújtassanak azokra, akikkel szemben ezt az eljárást szükségesnek tartották. Már novemberben egyetértés alakult ki, hogy egy rendkívüli (forradalmi vagy nép-) bíróságot kell felállítani, erre azonban még nem érett meg a helyzet, így jobb híján a katonai bíróságokat kötelezték statáriális eljárások lefolytatására. Az erre vonatkozó rendeletek még 1956-ban megszületettek: az 1956. évi 28. és 32. sz. tvr., melyek a statáriális bíráskodást tették lehetővé a párt döntéseinek megfelelően.

A statárium bevezetése sok veszélyt rejtett magában, ami igen hamar jelentkezett is. A hivatásos tisztek negyede nem írta alá a kormány által megkövetelt hűségnyilatkozatot, sőt inkább leszereltek. Különösen

¹ Zinner Tibor: XX. politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata. 1944/45-1992. Budapest, Rejtjel, 1999. 48-49. o.

² Ezekkel a tényállásokkal határozták meg a fegyveres harcot.

³ 1956. évi 22. sz. tvr. az egyes bűncselekmények tekintetében a büntetőeljárás egyszerűsítéséről. In: Magyar Közlöny 1956. november 12.

nagy számban tagadták meg az aláírást jogvégezett hadbírák, a statáriális bíraskodás elrendelése után 30 százalékuk kérte leszerelését. A forradalom alatti tevékenységéért eltávolították a bírák tizedét, így az október 23-a előtti létszámfelesleg helyett komoly hiány keletkezett. A munka jelentős részét azok vállalták, akik a kádári hatalomnak köszönhették, hogy visszakerülhettek hivatalukba, illetve akik saját vagy közvetlen hozzátartozóik forradalom alatti cselekedetei miatt támadhatók voltak.

A rögtönítélő eljárást bevezető jogszabályt két nap múlva már ki kellett egészíteni mivel kimaradt a rendeletből a kiszabandó ítélet. Eszerint a büntetés halál volt, amit a bíróság az eset és az elkövető személyi körülményei alapján mérsékelhetett, de nagykorú vádlott ítélete nem lehetett kevesebb tíz év börtönbüntetésnél. A jogszabály szerint csak a huszadik életévüket betöltött személyekkel szemben lehetett halálbüntetést kiszabni, ugyanakkor statáriális eljárás alá vonta azokat is, akik tudtak elrejtett fegyverekről, de nem tettek feljelentést. Ezzel súlyos csapást mért a forradalom után továbbélő társadalmi szolidaritásra.

A vádirat nélkül bíróság elé állított vádlottaknak nem volt lehetőségük érdemi védekezésre a gyakran egy óránál is rövidebb

eljárásban. Az ítélet kihirdetése után a katonai tanács maga döntötte el, hogy felterjeszti-e a halálra ítéltet kegyelemre vagy sem, utóbbi esetben az ítéletet két órán belül végre kellett hajtani. Mivel az elrettentés érdekében több tárgyalást a vádlott lakóhelyén tartottak, ahol nem voltak megfelelő körülmények az ítélet végrehajtására, az elítélteket több esetben akasztás helyett agyonlőtték, előfordult, hogy a bírósági eljárásnak otthont adó kultúrház udvarán.

A statáriális bíróságok működésük első hónapjában 101 ügyben 172 vádlottal szemben jártak el, és ezek közel tizedét halálra ítélték. A rögtönbíráskodás 1957. március végéig tartó csúcsidejében közel háromszáz személyt ítélték el, visszaállítva a Rákosi-korban tapasztalt terror és félelem légkörét.

A felső vezetés mégis elégedetlen volt: Akifogásolták, hogy a bírák nem tekintették minden esetben súlyosbító körülménynek, és nem elég szigorú ítéletet szabtak ki olyan esetekben, amikor a vádlott részt vett a forradalomban. Sokallották, hogy az ügyek ötöde felmentéssel vagy civil büntetőeljárásra áttétellel végződött (ahol előfordult hét hónap javító-nevelő munkát kiszabó ítélet). Nem voltak megelégedve az eljárás alá vontak vád tárgyává tett cselekményével sem: a bíróságok valóban arra törekedtek, hogy lehetőleg köztörvényes bűncselekmények elkövetői fölött ítélkezzenek, mivel így nem kellett attól tartaniuk, hogy a politikai irányvonal, ekkor még közelinek látszó, újbóli megváltozásakor számon kérik rajtuk ítéleteiket.

A statárium bevezetésével egyidőben A rendelte el a kormány „az ellenforradalmi elemek, valamint a közbiztonság és a közrend helyreállítását, illetőleg megszilárdu-

lását gátló személyek” közbiztonsági őrizetbe vételét.⁴ A fogva tartás maximális időtartama az első rendelkezés szerint hat hónap volt, ezt még az első fél év letelte előtt úgy módosították, hogy amennyiben szükséges, kétszer hat hónappal meghosszabbítható.⁵ Eszerint amíg a rendelet hatályban volt (1960. április 1-ig), bírói ítélet nélkül bárkit fogságban lehetett tartani akár másfél esztendeig, emellett a rendelet visszamenőleges hatállyal is alkalmazható volt.⁶

Ugyan csak a későbbi hónapokból dokumentálható, de már 1956 decemberében is jellemzőek voltak a karhatalmi alakulatok (korabeli köznyelvi elnevezés szerint a pufajkások) portyázásai. Megszálltak egy-egy kollégiumot, munkásszállót, vagy kisközséget, válogatás nélkül összeverték, és magukkal hurcolták a kezükre kerülőket. 1957. februárban a

miskolci egyetemet támadták meg, már a helyszínen ütlegetni kezdték az egybeterelt diákokat és oktatókat, majd teherautókon beszállították őket a rendőrségre, ahol hajnalig folytatódtak a kínzások. A pufajkás erőszaknak csak a karhatalmisták fizikai ereje szabott határt, a legfőbb ügyész még 1957

februárjában is példaként állította az önbíráskodókat az ügyészek elé.⁷ A pufajkások hivatalos akcióikon kívül is hajtottak végre „szabad portyákat”, pusztán személyes szadizmusuk kielégítése érdekében. Ebben az időben általános volt az őrizetbe vettek, elhurcoltak bántalmazása, ami számos halálos áldozatot követelt. Az így meggyilkoltak vagy megnyomorítottak pontos számát ma sem ismerjük, mivel ezekben az ügyekben nem indultak eljárások. Külön kell szólni azokról az esetekről, amikor a karhatalmistáknak határozott céljuk volt az ellenségnek tartott letartóztatott meggyilkolása: 1956. december

13-án például megkínózták, megölték, majd az Ipolyba lökték a salgótarjáni acélgyár nemzetőrségének két vezetőjét.

z 1956. év végére alakult ki olyan helyzet az országban, hogy meg lehetett kezdeni a tisztogatást a rendvédelmi és igazság-

szolgáltatási szerveknél, hiszen korábban ezekre a restaurált hatalom nem számíthatott, csak a hozzá hű fent említett pufajkásokra. Ennek jegyében 1957 januárjától több ezer rendőrt bocsátottak el, például a megyei kapitányok közül csak minden tizedik maradhatott meg eredeti beosztásában.

A további rendeletek megalkotása előtt dr. Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke jogtörténeti vizsgálódásokat

⁴ 1956. évi 31. sz. tvr. a társadalomra veszélyes elemek közbiztonsági őrizetbe vételéről. Magyar Közlöny 1956. december 13.

⁵ 1957. évi 1. sz. tvr. és 1957. évi 41. sz. tvr.

⁶ Azon indok alapján, hogy az az ellenforradalmi magatartás, amelyre a közbiztonsági őrizet vonatkoztatható, lényegileg állapot-cselekmény, illetve állapot-magatartás.

⁷ Szénási Géza legfőbb ügyész az 1957. február 4-i országos ügyészi értekezleten.

folytatott annak feltárására, hogy a hasonló célból (a fasiszta elemek újbóli hatalomra jutásának megakadályozása) folytatott megtorló jogalkotásnak voltak-e előzményei. A főbíró azt találta, hogy a törvényhozói helyzet megegyezik a háború utánival, ezért indokolt az akkorihoz hasonló népbíróságok felállítása.

1 957 tavaszára fontos határhoz érkezett a kommunista megtorló hadjárat. Ekkorra a hatalom kijelölte azokat a csoportokat, amelyeket el kellett ítélni: az „ellenforradalom” országos, budapesti, területi, kerületi, megyei bizottságainak tagjait; munkástanácsok, ifjúsági és más szervezetek vezetőit, szervezőit, akik „gyilkolásra, sztrájkra és más ellenforradalmi tevékenységre izgattak vagy ilyen cselekményben mint irányítók, szervezők részt vettek”. Bíróság elé kellett állítani azokat az osztályellenségnek minősítetteket, akik a legkisebb mértékben is bekapcsolódtak a forradalomba. „Ezeknek az ügyét is komolyan kézbe kell venni, és nagyon tárgyalni nem is kell. Meg kell csinálni a népbíróságot, és ahol csak olyan volt horthystákkal találkozunk, akik vették maguknak a bátorságot és disznóságokat csináltak, körmenetben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni.”⁸

A kádári kívánságra megalkotott gyorsított eljárásról szóló törvényerejű rendelet⁹ alapján 1957 januárjától júniusig ítéleztek. Ez sokkal szigorúbb rendelkezéseket tartalmaz, mint a statáriumról szólót: kivégezhető az a fiatalember, aki a büntett elkövetésekor betöltötte 16. életévét. A második, közvetlenül a kádári KB-ülésem elhangzott kijelentéshez igazodó rendelet felállította a

Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsát.¹⁰ Ezzel megszületett a forradalmi cselekményekben résztvevők gyors és könyörtelen elítélésére alkalmas intézmény, a népbíróság, ami általánosan olyan ügyekben járt el, amelyeket a törvényerejű rendelet megalkotása előtt követtek el. Az eljárások várható tömegessége miatt a népbírósági tanácsoknak a négy népbírón kívül csak egy hivatásos, szakképzett tagja volt. Miután a népbíróság a politikai ítélezés alkalmas fórumának bizonyult, 1957 nyarán öt megyében, valamint a fővárosban is felállították a népbírósági tanácsokat, amelyekben egy szakbíró mellett két népbíró hozta meg az ítéletet. A népbírósági tanácsokat létrehozó rendelet a statáriális eljárás számos jellemzőjét megőrizte: mellőzhető volt a vádirat, emelte a büntetési tételeket (az eljárás alá vont bűncselekmények halállal voltak büntetendőek), lehetővé tette egyfokú eljárást, amennyiben a Legfőbb Ügyész a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa előtt emelt vádat, a jogerős halálos ítéleteket két órán belül végre lehetett hajtani, ha az ítéletet meghozó tanács az elítéltet nem tartotta érdemesnek kegyelemre. Korlátozta a védőválasztás szabadságát, az enyhítő körülmények alkalmazhatóságának körét, és lehetővé tette a tanácsvezető bírónak, hogy belátása szerint befejezettnek tekintse a bizonyítási eljárást, akár a védelem tanúinak meghallgatása előtt. A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa rendkívül széles jogkört kapott a nem elég szigorúnak tartott ítéletek módosítására, megváltoztathatta a tényállást és a minősítést, akkor is súlyosbíthatta az elsőfokú ítéletet, akár halálbüntetésre, amikor csak a védelem nyújtott be fellebbezést (a reformatio in peius, a súlyosbítási tilalom elvének teljes tagadása). A népbíráskodás

⁸ Kádár János az MSZMP KB 1957. április 2-i ülésén.

⁹ 1957. évi 4. sz. tvr.

¹⁰ 1957. évi 26. sz. tvr.

bevezetésével szinte teljesen felszámolták a rendes bíróságok hatáskörét még a legcsekélyebb mértékben politikainak minősíthető ügyekben, szakképzetlen népbíráknak rendelték alá a hivatásos bírókat, és a hatalom ezzel és az alábbi rendelettel elérte, hogy mindaz, akit a népbíróság elé állítottak, joggal féljen a halálbüntetéstől.

Az 1957:34. sz. törvényerejű rendelet lehetővé tette olyan fiatakorúak halálra ítéelését és kivégzését, akik a cselekmény elkövetésekor már betöltötték tizenhatodik életévüket. Ezen törvényhely alapján ítélték halálra és végezték ki Mansfeld Pétert napokkal tizennyolcadik születésnapja után. 1957 tavaszától, részben a nemzetközi tiltakozás hatására, a nyilvánosság teljes kizárásával folytak a jelentősebb perek.

Az 1957-es év során született a legtöbb ítélet, 1958-ban került sor a legfontosabb, országos jelentőségű perekre. Szovjet kérésre, külpolitikai okok miatt, 1958 júniusáig halasztódott Nagy Imre és társainak pere és elítélése, egy hónappal később hirdettek ítéletet Bibó István és társai (köztük Göncz Árpád) elleni perben. Újabb egy hónap elteltével került sor a forradalmi honvédség vezetői és azon katonák elítélésére, akik november 4-én tűzharcot vívtak a Budapestet megszálló szovjetekkel. 1958-ban hirdettek ítéleteket a legfontosabb munkástanácsok ellen lefolytatott eljárásokban, és ugyancsak 1958-ra maradt számos felkelő csoport is.

Két éven át tartott tehát a perek tömegtermelése. 1959 tavaszán, Hruscsov magyarországi látogatására időzítve került sor az első, '56-os elítélteket is érintő részleges közkegyelemre. A hatalom ekkor már egyre erőteljesebben szorgalmazta a büntetőeljárások lezárását, hiszen a

megtorlás megszilárdított az ország külpolitikai elszigeteltségét, a mozgósítható káderek tömegének lekötöttsége pedig hátráltatta egyéb feladatok, elsősorban a mezőgazdaság kollektivizálásának, elvégzését. A megtorló gépezet leállítása azonban ugyanolyan nehezen ment, mint munkára fogása 1957 elején. A rendőrség által nyomozott ügyeknek a vádhatóság, majd onnan a bíróság elé kellett kerülniük, és csak arra volt lehetőség, hogy a kisebb bűncselekménnyel vádolt, kedvező osztályhelyzetűnek minősített személyek eljárási kegyelmet kapjanak, a többiek ügyét ítélethozatalig kellett vinni. A megtorlás korszakának ezt az 1963 tavaszáig tartó részét a csökkenő számú ítéletek mellett az alkalmankénti részleges amnesztiák jellemezték. Ekkor az Egyesült Államokkal kötött titkos megállapodás szerint kegyelemben részesítették az '56-os elítélteket (köztörvényesek és háborús bűnösök jelentős csoportjaival együtt), ezt követően közvetlenül 56-os ügyben született ítélet nem ismeretes. Ám 1964-től újabb erőteljes emelkedést mutató ítélkezési folyamat vette kezdetét, melynek során ismét ezreket börtönöztek be politikai jellegű perekben, főleg állam elleni bűncselekmények miatt. A választ arra a kérdésre, hogy az 1963 utáni politikai perek még mindig az '56-os megtorlás részét képezik-e, maga a kormányzat adta azzal, hogy 1970-ben újabb közkegyelmet hirdetett.

Az előre felépített, az igazságszolgáltatás mögé bújtatott megtorlás során 1956 és 1963 decembere között 21 588 főt ítélték szabadságvesztésre. Közülük mindössze 44-et hazaárulásért, az ellenség támogatásáért, ill. kémkedésért, a legtöbbet tiltott határátlépésért és embercsempészség miatt (7210), izgatás miatt 6673 személyt, összeesküvés,

lázadás miatt 4450 főt, míg fegyverrejtegetésért 3211-et. Az elítéltek társadalmi összetételét tekintve nem meglepő, hogy 75 százalékuk munkás, illetve paraszt volt.

A legáltalánosabb emberi normák durva megcsúfolása volt, ahogyan a hatalom a kivégzett ellenfeleivel elbánt, megtagadva tőlük a mindenkit megillető végtisztességet. A temetők elhagyatott sarkaiban, arccal a föld felé fordítva, jeltelen gödrökbe ásták el őket (a kivégzett Nagy Imrét és társait átmenetileg a börtönudvaron földelték el), és volt, akiről holtában sem vágták le a kezét hátrakötő kötelet, drótot. A családtagokkal sokszor a kivégzés tényét sem közölték, de mindenkinek megtiltották, hogy sírhantot emeljen elhunytjainak, hogy azt gondozza. A tilalom megszegőit elűzték a temetőkből, a holttestek vélt helye fölé emelt dombocskákat, és az azokra állított kereszte-

ket lovas rendőrök taposták szét egészen a rendszerváltozás hajnaláig.

Nagy Imre kivégzett miniszterelnök újratemetésekor, 1989. június 16-án a Hősök terén tartott megemlékezésen Mensáros László, Rékasi Károly és Orosz Helga 235 kivégzett nevét olvasta fel a tömegnek. Már ekkor világos volt, hogy a lista valójában hosszabb. A valóság az, hogy még ma sem tudjuk pontosan, hogy hány embert végeztek ki a forradalomban játszott szerepe miatt, hogy hányan haltak meg a forradalmi cselekmények során, hányan a fogdák mélyén a rendőri brutalitás miatt, hányan lelték halálukat a sortüzekben, és csak nagyságrendileg tudjuk megmondani, hogy milyen veszteség érte az országot az emigráció miatt (kb. 220.000 fő kényszerült elhagyni hazáját).

Magyar emigránsok Ausztria határánál

Nagy Imre miniszterelnök és társainak pere

Írta: Képešsy Imre

A forradalom leverése után Nagy Imre és kormányának tagjai a jugoszláv nagykövetségen tartózkodtak egészen november 22-ig, míg Kádár írásos biztosítékot nem adott személyi sértetlenségük ügyében. Ebben kifejezetten megígérte, hogy nem kíván büntetőeljárást indítani korábbi tevékenységük miatt. Azonban amint kiléptek az épületből, a szovjetek Romániába hurcolták őket (személyes biztonságuk biztosítása ürügyén), hol elvileg „politikai menekülteknek” számítottak, valójában azonban rabok voltak.¹

A volt kormánytagok kérdésével, további sorsukkal az ügy érzékenysége miatt, és a kormány kritikus helyzete miatt Kádárék rövid távon nem akartak foglalkozni, az elsődleges cél az új hatalom helyzetének stabilizálása volt. Egyébként maga Kádár is többször mondta, hogy a Nagy Imre-kormány minisztereként biztosan állíthatja, hogy nem akarta a miniszterelnök tudatosan az „ellenforradalmi rendszert segíteni”. A forradalom résztvevőivel szemben azonban tömegével indultak meg az eljárások.

Nagy Imréék további sorsa természetesen politikai kérdés volt, amely azonban az események súlya miatt nem maradhatott meg Magyarország belügyének. Az történtek érdekessége volt, hogy Nagy Imre éppen a szovjetek akaratából lett miniszterelnök, kik a forradalom kitörését akarták így megakadályozni (Lengyelországot

vették alapul a Kreml döntéshozói, ahol Gomulka kinevezésével sikerült elejét venni az események radikalizálódásának). A szovjet vezetők érezték az október végi napokban, hogy a nemzetközi közvéleményt tekintve csak egy számukra rossz és egy még rosszabb megoldás közül választhatnak. Abban az esetben, ha tudomásul veszik a magyarországi forradalom eredményeit, és kivonják a szovjet csapatokat, az megingathatja egész kelet-közép-európai jelenlétüket, és szocialista rendszer első nagy vereségét szenvedni majd el. Akkor pedig, ha erőszakkal leverik a forradalmat, az egész világ szemében a magyar szabadságharcosok hőssé és mártírokká válnak, míg az a Szovjetunió, mely éppen igyekszik leszámolni a sztálinizmus örökségével, gyilkosként lesz megbélyegezve. Ennek megfelelően Hruscsov a forradalom első néhány napján vonakodott a katonai beavatkozástól, október 31-re, még a magyar semlegesség deklarálása és a Varsói Szerződésből való kilépés bejelentése előtt az SZKP vezetése meggondolta magát és az invázió mellett döntött.

1958-ig a szovjet vezér úgy gondolta, hogy Nagy Imréék kérdését fel lehetne esetlegesen használni Jugoszlávia vezetőjével, Joszip Broz Titoval való kibékülésre (Jugoszlávia kettős játéka ellenére is élesen tiltakozott Nagy Imréék Romániába történő elrablása ellen). A jugoszlávok felé tett politikai gesztusként ezért Moszkva döntéshozói majd másfél évig nem engedték még Kádáréknak, hogy felelősségre vonhassák a forradalom vezetőit. Akkor azonban, amikor 1958 nyarán a Szovjetunió közeledési

¹ Méray, 1989.

kísérletei zátonyra futottak, Nagy Imréék sorsa is megpecsételődött.

A vád

Kádár János eleinte még csak Nagy Imre és Kormányának „gyengeségéről” szólt, 1957 februárjától kezdve, a kialakult hatalom folyamatos erősödésével párhuzamosan egyre vehemensebben rótták fel nekik, hogy „utat nyitottak a fasiszta ellenforradalomnak”.² Magát a pert egy kb. ekkor induló, hosszadalmas „nyomozás”, illetve kihallgatások sorozata előzte meg. Az ügyészségen hamar megkezdődött a bizonyítékok összegyűjtése.

A per a koncepciók perek általános jellemvonásait viselte magán. A vád ugyanis egyfelől alaptalan tényeken alapult, másrészt bár megtörtént tényekre hivatkozott, ezeket a kádári hatalom érdekeinek megfelelően átértelmezte – e két elem együttes megléte miatt tekinthetünk az eljárásra speciális koncepciók perként. A vád módszere az volt, hogy a megtörtént eseményeket – néha tanúvallomásokkal alátámasztva – az 1956 decemberében és az azt követően hozott MSZMP PB- és KB-határozatok alapján magyarázta és állította be. Ennek tükrében (ahogy azt a perben rengetegszer felhozták) Nagy Imre minden 1955-56-os cselekedete nem volt más, mint az „ellenforradalom” előkészítése, majd kiobbantása – ami a kommunisták, a szocialista világrendszer, a Szovjetunió ellen irányult az imperializmus szolgálatában.³ Nagy Imre minden személyes találkozója a vád tükrében barátaival az ellenforradalom előkészítésének része volt, az egyébként

létező, de a vád szolgálatában teljesen eltorzított értelmet kapó ún. „Nagy Imre-csoport” vagy „Nagy Imre-Losonczy csoport” is az összeesküvést vezető fő csoportosulásként lett beállítva, továbbá a volt miniszterelnök összes korabeli írása az október 23-i események ideológiai alátámasztását szolgálta.

A hivatalos közlemény szerint Nagy Imrét kilencedmagával állították bíróság elé. A vádlottak közül hiányzik Losonczy Géza, ki államminiszter volt Nagy kormányában, ő „időközben betegség következtében elhunyt”. Valójában éhségstrájkba kezdett a börtönben, valamint nem volt hajlandó beismerő vallomást tenni, és emiatt valószínűsíthetően meggyilkolták.

Az általános vád a magyar népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntette volt, ami a Népköztársaság elleni legsúlyosabb büntett a BHÖ 1. pontja szerint:

(1) Büntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet, vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.

(2) Büntettet követ el az is, aki az (1) bekezdésben meghatározott mozgalomban vagy szervezkedésben tevékeny részt vesz, vagy azt előmozdítja.

Nagy Imrét ezen felül hazaárulással, Kopácsi Sándort illetve Maléter Pált katonai zendüléssel is vádolták. A Budapesti

² Méray 1989.

³ Szerencsés Károly: Az ítélet halál, Budapest, Kairosz Kiadó, 2002., 269. o.

Ügyészség 1958. január 28-án emelt vádat Nagy Imre és csoportja ellen és február 6-án kezdődött meg a tárgyalás. Az ügy tárgyalására a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa előtt került sor az 1957. évi 34. törvényerejű rendelet alapján, és egyúttal speciális eljárási szabályok alapján folytatták le a pert. Politikai okokból az eljárás egyfokú volt, fellebbezni nem lehetett.

A per

A Népbírószági Tanács elnöke dr. Radó Zoltán, majd dr. Vida Ferenc volt, tagjai pedig javarészt pártfunkcionáriusok voltak. Az ügyben eljáró tanács elfogulatlanságára, tárgyilagos megítélésére jellemző, hogy a tagok közt volt az a Lakatos Péterné, kinek férjét a felkelők a köztársaság téren, a pártszékház ostrománál megölték. A perre a Gyorskocsi utcában, Budapesten került sor. Dr. Radó többnyire udvarias hangnemben vezette a tárgyalást, lehetőséget adott a vádlottaknak álláspontjuk kifejtésére. E téren komoly kritika fogalmazódott meg vele szemben, miszerint túl engedékeny, türelmes, illetve elismerte a vádlottak által adott némely válaszok helyességét. A második napon egyre sűrűbben rendelt el szüneteket, majd az ügyész bizonyíték-kiegészítésre hivatkozva kérte a tárgyalás elnapolását. Ez meg is történt, határozatlan időre.

Enek oka egyrészt a bíró cseréje lehetett – Radó időközben szívinfarktust kapott, másrészt ekkor következett be a „hruscsovi intermezzo”, a Jugoszlávia felé történő nyitás, melynek Kádár János belgrádi látogatása vetett véget. Tito ugyanis arra biztatta, hogy Magyarország is próbáljon meg önállóbb politikát folytatni. Mikor Kádár ezt Moszkvában közölte, Hruscsov ezt a Jugoszláviához való közeledés kudarcaként

értékelt, és 1958. júniusában szófiái látogatása alkalmával kijelentette, hogy „a (jugoszláv) nagykövetség a menedéke lett a kapituláns és áruló Nagy Imre – Losonczy csoportnak.” Ez volt tulajdonképpen Nagy Imréék halálos ítélete.

1958. június 9-15. közt a Vida Ferenc vezette tárgyalás hangneme már teljesen különbözött a Radótól megszokottétól, ő igyekezett a lehető legjobban megfelelni a politikai feladatnak. Többször kemény hangon bírálta Nagy Imrét, igyekezett őt megtörni. Onnantól kezdve, hogy Moszkva döntött sorsukról, már gyorsan le lehetett folytatni a pert, természetesen a formalitásokra azért ügyeltek. A vádlottak bűneit bizonyítandó, az ügyészség tanúk egész sorát vonultatta fel. Többségükben olyan emberekről volt szó, akik maguk is aktív részesei voltak a forradalmi eseményeknek, s mikor Nagy Imréék perére sor került, már egy ideje letartóztatásban, tehát kiszolgáltatott helyzetben voltak. A tanúk másik csoportját azok képezték, akik november 4-e után átálltak Kádár mellé és hajlandóak voltak a volt miniszterelnök ellen vallani (cserébe a szabadságukért vagy az életükért). A vádlottak közül néhányan életüket mentve „elismerték bűnösségüket”, és voltak, akik a fenyegetések súlya alatt megtörve Nagy Imre ellen vallottak. Ugyanakkor a volt miniszterelnök viselkedése minden szempontból példamu-tató volt. Mindig az igazat vallotta, „bűneit” pedig „beismerte”. Tudta, hogy neki már nincs veszíteni valója, csak becsülete maradhat meg.

Az ítélet

Az ítéletet június 15-én hirdették ki: „A Népköztársaság nevében: Nagy Imre, elsőrendű vádlott bűnös a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésében elkövetett bűntettben, valamint hazaárulás bűntettében és ezért őt a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa halálra, valamint teljes vagyonelkobzásra ítéli.” A bíróság Donáth Ferencet 12 évi börtönre, Gimes Miklóst halálra, Tildy Zoltánt 6 évi börtönre, Maléter Pált halálra, Kopácsi Sándort életfogytiglani börtönre, Jánosi Ferencet 8 évi börtönre és Vásárhelyi Miklóst 5 évi börtönre ítélte. Mikor a rádióban június 16-án ezt a közleményt beolvasták, akkorra a halálos ítéleteket már végrehajtották – erre a mai Kozma utcai börtön- és fegyházban került sor.

Utóbb kiderült az is, hogy Szilágyi ügyét, ki mindvégig ellenszegült a börtönben, illetve a tárgyalás során is, elkülönítve tárgyalták le, és őt 1958. áprilisában végezték ki.

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1989. július 6-án Nagy Imrét és mártírtársait felmentette az ellenük 1958-ban emelt hamis vádak alól. A mártírok ünnepélyes újratemetésére pár héttel korábban, 1989. június 16-án került sor az Új Köztemető 301-es parcellájában, miután a Hősök Terén 250 ezer ember búcsúzott a törvénytelenül kivégzettektől.

Különös, jelképes egybeesést produkált a sors: ugyanazon a napon halt meg a korszak emblematisztikus vezetője, Kádár János,

amelyen rehabilitálták az 56-os hősöket. Kádár alig pár órával élte túl Nagy Imréék ítéleteinek megsemmisítését.

Nagy Imre miniszterelnök az utolsó szó jogán

„Igen tisztelt Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa, Elnök Úr! Bűnperemben sajnálatosan elmaradt a bizonyítás-kiegészítés, és csak a vád tanúit hallgatták meg, csak a vád bizonyítékait vizsgálták. Szerény véleményem szerint a bűnpernek a bűnösség megállapítása mellett az igazság felderítése is fontos feladata. A halálos ítéletet én a magam részéről igazságtalannak tartom, elfogadni nem tudom. Egyetlen igazam ebben a helyzetben az a meggyőződés, hogy előbb vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a vádak alól, amelynek súlyát most nekem kell viselnem, amelynek következményeképp életemet kell áldoznom, de amelyet nekem vállanom kell. Úgy érzem, eljön majd az az idő, amikor ezekben a kérdésekben nyugodtabb légkörben, világosabb látókörral, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem, súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek.”

Az 1956-os események megítélése a Kádár-korszakban

Írta: Elek Péter

Az 1956-os forradalom leverését követő évtizedekben a politikai helyzetnek köszönhetően tabuvá vált az 56-os események értékelése, kutatása, felelevenítése. A tudományos munkát akadályozta az a tény is, hogy 1963-ig, az általános közkegyelem meghirdetéséig az események szervezői, valamint résztvevői börtönbüntetésüket töltötték vagy emigrációban éltek; szabadságuk után pedig legtöbbjük csak olyan álláshoz juthatott, amely nem tette lehetővé számukra a múlt feltárását, bemutatását.

Bár a hivatalos propaganda végig igyekezett hallgatásával, valamint a hatalom és a nép állítólagos kompromisszumára való hivatkozásával gátat szabni az értékelési folyamatnak és a valós tények megállapításának, alig tíz évvel az események után több neves személyiség foglalt állást a kérdésben, két évtizeddel később pedig a külföldön élő magyar értelmiség képviselői előálltak egyértelmű állásfoglalással: 1956-ban Magyarországon forradalom volt, amelyet idegen hatalom fegyveres erői vertek le, s amelyet a diktatúra kegyetlen megtorlása követett.

Mindenekelőtt annak tisztázására kell sort kerítenünk, milyen áldozatokkal jártak az 1956-os események. A Központi Statisztikai Hivatal 1957. januári jelentése alapján a forradalom a következő veszteségeket idézte elő:

- A halottak száma országosan 2502 személy. Ebből Budapesten 1945 halott.
- A sebesültek száma 19226, Budapesten 16700 fő. Közülük sokan tizenkilenc és

harminc év közöttiek, egynegyedük tizennyolc évnél is fiatalabb.

- A szovjet csapatok embervesztéséről (október 23. és november 10. között) nem készült kimutatás. Gosztynyi Péter kutatásai alapján mintegy 1600-2000 főt tehetnek ki, beleértve azon katonákat is, akiket a szovjet hatóságok ítélték el a forradalommal való szimpatizálás miatt.

Arról, hogy 1956. november 4. után hány embert ítélték kötél általi halálra, szintén nincs pontos adatunk. Az ENSZ-től származó bizalmas adatok alapján számuk 453 főre tehető. (Összehasonlításként álljon itt, hogy az 1849. utáni megtorlásokban körülbelül 50 volt honvédet végeztetett ki a bécsi Kamarilla; az 1919-es Tanácsköztársaság után pedig a magyar királyi bróságok összesen 71 esetben hoztak halálos ítéletet.)

A magyar és a nemzetközi közhangulat egyaránt nagy felháborodással fogadta a történeteket. Ennek legfőbb oka egy 1956. november 26-án elhangzott rádióbeszéd volt, amelyben Kádár János, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány miniszterelnöke a következőket jelentette ki: „Mi ígéretet tettünk, hogy velük szemben – az általuk is utólag elismert – múltbéli súlyos cselekményekért büntetőeljárást nem indítunk.”

Az „'56-os kérdés” a kivégzések után két évvel újra napirendre került. 1960. március 31-én az Elnöki Tanács közkegyelemben részesített egyes elítélteket. Ebben a csoportban kerültek szabadságra az 1957-es év folyamán letartóztatott írók, újságírók, közöttük Déry Tibor. Kijutott a börtönből

Péter Gábor, Farkas Mihály volt tábornok és Donáth Ferenc is, „egyéni kegyelem” eredményeként.

Újabb két év elteltével, 1962-ben döntő fordulat következett. Magyar-amerikai titkos tárgyalások eredményeként született meg az a megállapodás, amelynek tartalma szerint az ENSZ a „magyar kérdést” hamarosan leveszi napirendjéről, amennyiben Magyarországon az 1956-ot követő megtorlásokat a „lehető legrövidebb időn belül” megszüntetik egy általános amnesztia keretében. Az eredmény: 1962. december 18-án az USA megtette az ígért javaslatot (amelynek háttérében főképp az állt, hogy a megelőző években már több alkalommal hozott határozatok – amelyek pozitívan értékelték a forradalmat és elítélték a szovjet agressziót – nem érték el valódi céljukat.) Viszonzásul 1963. március 21-én Kádár János meghirdette az általános amnesztiát.

A Kádár-korszak és az 1956-os forradalom kapcsolatát jól jellemzik az általános amnesztia visszasságai. Bár több ezer politikai fogoly kiszabadult börtönéből, a társadalomba való beilleszkedésük rendkívül nehezen ment. A legnagyobb problémát – több szakértő egybehangzó véleménye alapján – az jelentette, hogy a közkegyelem végrehajtói (bírák, belügyi hatóságok, vállaltigazgatók, intézményvezetők) jórészt a Rákosi-korszak gárdájából kerültek ki. Ennek eredményeképp a kiszabadult értelmiségiek hosszú éveken át nem tudtak képesítésüknek megfelelő színvonalú álláshoz jutni és családjukat is sorozatos kellemetlenségek érték (gondoljunk például gyermekeik továbbtanulásának akadályozására). Külföldre utazásukat tiltották, még a szomszédos, „baráti” országok felé sem léphettek át a határt.

A forradalom résztvevőinek fenti megpróbáltatásait többek között Bibó István volt államminiszter is átélte. 1963. március 27-i szabadulása után először az Országos Fordítási és Fordításhitelesítési Irodánál kapott alkalmi munkát, majd könyvtári tudományos munkatárs lett a Központi Statisztikai Hivatalban. Bibó, börtönéből szabadulva folyamatosan küzdött azokért, akik – álláspontja szerint – a már fentebb említett amnesztia-visszasságok miatt továbbra is börtönben szenvedtek. Érdekükben számított mind hazai, mind nemzetközi segítségre. Ezirányú munkásságából két fontos momentumot emelhetünk ki:

- nemzetközi kapcsolatainak felhasználásával kívánt francia segítséghez jutni;
- Magyarországon pedig Kádár Jánossal folytatott levelezést a fogva tartottak ügyében.

1967-ben Bibó István három francia nyelvű levelet juttatott külföldre, amelyben a baloldali személyek összefogását kívánta elérni. Célja volt egy memorandum megfogalmazása és eljuttatása a Szovjetunió kormányához, amelyben az 1917-es októberi forradalom ötvenedik évfordulóján azt kérték, hogy nyerjenek amnesztiát a még börtönben lévő 56-os elítéltek.

Bibó elképzelése szerint az egész ügy motorja Jean Paul Sartre francia író lett volna. Sartre már 1953-ban, Sztálin halála után elismerte a szovjet rendszer kritikájának jogosságát, bár védte a szovjet államot. A következő évben el is látogatott a Szovjetunióba, ahol rendkívül szívélyesen fogadták. 1956-ban felszólalt a magyarok szabadsága ügyében, elítélve a szovjet megszállást. 1968-ban bírálta a Csehszlovákiát megtámadó

Varsói szerződés országait, illetve magát a szerződést is.

Három levél született a börtönben maradtak megsegítésére. Az elsőben Bibó részletesen leírja az amnesztiarendeleetet és ismerteti annak visszasságait. A másodikban szövegjavaslatot fogalmaz meg egy, a szovjetekhez eljuttatandó memorandumhoz. A harmadik pedig utasításokat tartalmaz Bibó és Sartre összekötőjéhez (itt említi meg a szükséges óvintézkedéseket, pl. a nevek elhallgatását.).

A volt államminiszter leveleiben négy csoportba sorolja az 1963-as amnesztiából kizárt politikai foglyokat:

- Újra bebörtönzött olyan személyek, akiket előzőleg alsóbb fokú hatóságok kiszabaddítottak, s akiket utóbb – gyűjtögetés, rongálás, lincselés, utcai harc vádjával – ismét közbüntényesnek nyilvánítottak. Bibó szerint ez azonban csak 5-10%-ra igaz, s megelőzőleg valamennyiüket politikai fogolyként tartották börtönben.
- Visszaesők – az 1963-as amnesztia mindenkit kizárt a közkegyelemből, akinek 1956 előtt 5 évvel ítélete volt, attól függetlenül, hogy az politikai cselekményre vagy politikai közbüntényre vonatkozott. Számuk körülbelül 200 fő. Bibó itt kiemeli, hogy a Rákosi korszakban ezrével ítélték el főleg munkásokat és parasztokat, mint politikai közbűncselekmények elkövetőit, elsősorban a szocialista tulajdon megsértésének ürügyén.
- Árulók – ide tartoznak a hűtlenség büntette és árulás miatt elítéltek, amennyiben tettüket nem 1956. október 23. és 1957. május 1. között követték el. Itt jegyzendő meg, hogy a korszakban hűtlenségnek minősült, ha valaki politikai

véleményét külföldiekkel (akár az ENSZ diplomataival is!) közli.

- Új politikai foglyok – többszáz személy, akiket felforgató tevékenység, izgatás vagy hűtlenség miatt ítélték el.

Fültanúk visszaemlékezései alapján Bibó István keserűen emlegette, hogy az úgy bár teljesen bizonyosan eljutott Sartre-hoz, neki azonban nem állt szándékában a pár száz '56-os elítélt sorsát magára vennie. 1968 utáni, szélsőbaloldalhoz köthető kijelentései pedig teljesen világossá tették, hogy nem kíván az elítéltekért szót emelni.

Egy évvel a francia elutasítás után, 1969-ben Bibó István az amnesztia visszasságainak ügyében Kádár Jánoshoz fordult. A rendelkezésünkre álló két levélben ismét utal a fent említett négyes kategóriára, s ezúttal is évfordulók időpontjára hivatkozva kéri a még börtönben lévők szabadon bocsátását. Személyes példáját is említi, amikor a hűtlenség miatti elítéltekért szól: „Úgy érzem, semmi sem indokolja, hogy pl.: Földes Péter, aki (...) naiv módon 1957-58 fordulóján adott elő a francia követségnek egy politikai helyzetértékelést, (...) kétszer annyit s még többet ülnek, mint pl. én, aki ugyanilyen dolgokat 1956. október 23. és 1957. május 1. között követtem el.”

Az első levelet 1969. február 16-án küldte Bibó, ebben a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának ötvenedik évfordulójára hivatkozik. A második levél 1970. február 20-án íródott. Ebben ismét felvázolja az általa említett méltánytalanságokat, megemlíti az egy évvel korábbi, eredménytelen kérését, s Magyarország felszabadulásának huszonötödik évfordulójára alapozza kérését. A levél ismét nem érte el célját.

Az 1960-as és '70-es években tehát, mint láthatjuk, a vezető hatalom az 1956-os forradalom kérdését lezártnak tekintette, s végpontnak az 1963-as amnesztiát állította. Ennek ellenére a külföldön élő magyar értelmiség továbbra is foglalkozott a kérdéskörrel. Ezen szellemi munka eredményeként születtek azok a tanulmányok, amelyek a Kádár-rendszer vezetésének legitimitásával, Magyarország fejlődésével és a forradalom értékelésének folyamatos átalakulásával kapcsolatban vizsgálták az 1956-ot követő eseményeket.

A fejtegetések egy fő ellentmondás mentén rendeződnek. Először azt tárgyalják, miként élnek tovább a megtorlások az állami vezetés cselekedeteiben. Hivatkoznak egy 1977-ben született kiegészítő rendeletre, amely az egykori bebörtönzöttek államilag garantált nyugdíjának jelentős részét megvonta. A rendelet arra hivatkozott, hogy az államnak sokba került a bebörtönzöttek ellátása. Általános jellemző, hogy még 1982-ben(!) is, a börtönben eltöltött hosszú idő után sok száz embernek állandó rendőri felügyelet alatt kellett élnie.

Felfedezhető a „társadalmi kitaszítottság”, amely azt jelenti, hogy a volt elítéltek nem kaphatnak képesítésüknek megfelelő állást, hacsak nem tesznek valamifajta „szívességet” a rendszernek. Ezzel szemben azonban ott áll a sokszor idézett mondatok egyike: „Amióta a forradalom győzött, azóta azért sokkal elviselhetőbben mennek a dolgok.” Ez több összetevőre bontható. A Kádár-rendszer – több kutató egybehangzó véleménye alapján – a Rákosi-korszak erőszakos torzításai után bizonyos szinten visszatérítette Magyarországot hagyományos nemzeti fejlődés útjára. Ennek keretén belül az elnyomás új eszközeivel élt: nem a szovjetek végrehaj-

tójaként, hanem mint „igazságos családapa” büntetett, s a megtorlásoknál (különösen az idő előrehaladtával) igyekezett enyhítő körülményeket is figyelembe venni (például ha valaki szolgálatot tett az új hatalomnak vagy képes volt felülbírálni korábbi, forradalmi nézeteit.) Eszmei téren is nyitás következett, amely a forradalom hatásaként fogható fel: a párt ideológusai szakítva a korábbi gyakorlattal, nem látták célszerűnek a magyar múlt állandó ostromozását, a negatívumok (zsidóüldözés, sikertlen kiugrás) folyamatos felemlegetését; helyette a jövőbe tekintő és a megegyezésen alapuló álláspontokat részesítették előnyben. Egyszersmind utat engedtek a vezetés kritikájának is, s ha a bírálók néha-néha túlléptek a megadott kritika-kereteken, legfeljebb egy négy szemközti elbeszélgetésre számíthattak. Nem kellett attól tartaniuk, hogy a Rákosi-korszak gyakorlatához hasonlóan a szóki-mondásra biztatók fogják őket törbe csalni.

Látható tehát, hogy az 1956-os forradalom célkitűzéseiből nem egy megvalósult annak ellenére, hogy a párt lezártnak tekintette a kérdést az 1963-as amnesztiával. Ez egyúttal rámutat a forradalom jelentőségére is: 1956-ban sikerült olyan követeléseket és terveket megfogalmazni, amelyek nélkül – bár a legfelsőbb vezetés ezt csak az 1980-as évek legvégén volt hajlandó elismerni – a szocializmus további fenntartása lehetetlen lett volna, s amelyek nagy mértékben előkészítői lettek az 1989-es rendszerváltó törekvéseknek. Így, amikor 1989. január 28-án, a Magyar Rádió 168 óra című műsorában Pozsgay Imre népfelkelésnek minősítette az 1956. októberi eseményeket, azok hatása már nagyon is jelen lévő és nyilvánvaló volt: első állomását jelentették a harmadik Magyar Köztársaság megszületésének.

Volt egyszer egy rendszerváltozás...

Írta: Csoór Dorothea

A második világháború befejezését követő néhány év alatt a magyar társadalom még fel sem ocsúdhatott az őt ért borzalmak hatásaiból, újabb, kilátástalan helyzet előtt állt: a korábbi politikai és gazdasági rendszert gyökeresen átalakító szocialista diktatúrát épített ki a Magyar Kommunista Párt - későbbi nevén (az SzDP-vel egyesülve) a Magyar Dolgozók Pártja. A magyar társadalomra erőltetett központi gazdasági tervek, a mezőgazdaság kollektivizálása, a magántulajdon kisajátítása, az állampárt hatalmát biztosító, részben titkosan tevékenykedő budapesti politikai rendőrség, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) és Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) által elkövetett brutalitások országszerte feszültségekhez vezettek.

Enyhülni látszott a szovjet hatás Nagy Imre miniszterelnöksége idején (1953-tól). Nagy, bár maga is kommunista volt, még földművelésügyi miniszterként felismerte, hogy a túlzott mértékű beszolgáltatások, a kötelező termelőszövetkezeti mezőgazdasági termelés, valamint generációk óta földműveléssel foglalkozó „kuláknak” címzett gazdák internálása a magyar mezőgazdaság összeomlásához vezet.

Ennek elkerülése végett kidolgozott egy gazdasági reformot, amelynek fő pontjai:
- a mezőgazdaságban folytatott erőszakos kollektivizálással való felhagyás; a kötelező beszolgáltatás terheinek csökkentése; az iparban a beruházási tervek csökkentése; árcsökkentés és béremelés voltak.

Nagy Imre reformjai azonban nem álltak összhangban a pártvezetés célkitűzéseiével, ezért távoznia kellett. A nemzet azonban 1956. október 23-án fölülbírálta a pártvezetők és Moszkva döntését: a forradalmárok követelték, hogy Nagy Imrét helyezték vissza a miniszterelnöki pozícióba. Forradalmi kormányfőként volt bátorsága ahhoz, hogy kinyilatkoztassa: „...a forradalmi harc... diadalt aratott. Ez a győzelem hozta létre a mi nemzeti kormányunkat, amely a hazának függetlenségének és szabadságának szilárd talaján áll”, deklarálva ezzel egy új politikai rendszer létrejöttét. Kilépett a Varsói Szerződésből, és arról is megállapodást kötött, hogy az orosz katonák kivonulnak az országból. Ha a forradalom nem bukik el, ha nem követi százak kivégzése, és százezrek emigrálása, akár a rendszerváltozás forгатókönyve is lehetett volna...

Az enyhülés jelei később...

...a gazdaságban 1968-as reformtól kezdődően a tervgazdálkodás szigorú ütemezése lazulni látszott. A fő célkitűzések a gazdaság irányításának korszerűsítése (politikai reform nélkül); a vállalati önállóság növelése és „szocialista piacgazdaság” kialakítására irányultak. A gazdasági reform hatására a 70-es évekre a kisiparosok és a kiskereskedők magántulajdona is megjelent, és erősödött a szövetkezetek kereskedelmi funkciója. A gazdaság átalakulása nem állt meg: 1971-ben elfogadták az egységes szövetkezeti törvényt, 1978-ban újjáéledt a társasági jog, 1979-ben (bár még az 1875-ös társasági törvény alapján) útjukra indulnak az első kisvállalkozások.

...a sajtóban 1981 őszén jelent meg a Beszélő című szamizdat kiadvány. A lap a „Másik Magyarország” polgáraihoz szólt - Ottlik Géza így nevezte a tisztességes magyarok szellemi közösségét, még a 40-es években, persze akkor Horthy Magyarországgal szemben-. Az olvasói közönség kezdetben értelmiségiekből és egyetemistákból álló szűk csoportra korlátozódott. Az ellenzéki lap a forradalom évfordulóján Bibó István, - akkor még ismeretlen - 1956-os kibontakozási tervének közzétételével emlékezett meg az 56-os eseményekről. Az ellenzék ekkortól tartja egyik meghatározó vonatkoztatási pontjának a forradalom örökségét.

...a közéletben a magyar szellemi élet több, mint másfél száz tagja gyűlt össze 1987. szeptember 27-én, Lakiteleken. Erre a találkozóra meghívták Pozsgay Imrét, a Hazafias Népfront főtitkárát. A Fórum alapítói között elsősorban a hazai történeti hagyományok megbecsüléséért, műveléséért, valamint a határon túli magyarságért szót emelő irodalmárok, társadalomtudósok találhatók.

...a pártban A pártot is elérte a változás hulláma: az 1988 májusára összehívott rendkívüli országos pártértekezlet ülésén Kádár Jánost minden hatáskör nélküli elnökké választotta, ami menesztésével volt egyenértékű. Az új főtitkár Grósz Károly lett. A Politikai Bizottságban a konzervatívokat Berecz János, a párton belüli reformkommunista szárnyat pedig Német Miklós, Nyers Rezső és Pozsgay Imre képviselte. A 33 éve „uralkodó” Kádár Jánost tisztségéből a Központi Bizottság 1989 májusában tartott ülésén mentették fel végleg.

A rendszerváltozás Magyarországon harcok nélkül ment végbe. A békés átmenethez nagyban hozzájárult, hogy az

1988 novemberétől a Németh Miklós vezette kormány 1989 januárjában elfogadta az egyesülési törvényt, ezzel megteremtve a többpártrendszer jogi alapját.

Az utolsó beszéd. 1989. május

Az MSZMP-n belül is mind többen elismerték, hogy a párt képtelen a régi módon „kezelni” a válságot. A pártvezetés meg kívánta akadályozni a legitimációs vákuum kialakulását, ezért bizottságot alakított a „megtett történelmi út” vizsgálatára. Pozsgay Imre 1989. január 28-án tett nyilatkozatát, miszerint 1956-ban „népfelkelés” volt, robbanásszerű reakció követte. Az eddig hallgatásra és felejtésre ítélt magyar társadalom egyszerre nyíltan szembenézhetett történelmével. A demokratikus ellenzék szervezetei pedig szabadon válhattak az újjáéledő civil társadalom véleményformáló szereplőivé.

Az Ellenzéki Kerekasztal 1989. március 22-én kezdte meg működését, ami egészen 1990. április 27-ig tartott. Tagjai voltak: a Bajcsy Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Független Kisgazdapárt, a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája, a Kereszténydemokrata Néppárt, a Magyar Demokrata Fórum, a Magyar Néppárt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Szabad Demokraták Szövetsége. A döntéseket konszenzussal hoz-

ták, egyetlen szervezet ellenszavazata is vétőt jelentett. Az egységes álláspont kialakítása volt ugyanis az egyetlen mód arra, hogy az akkor még jelentős befolyással rendelkező MSZMP-vel szemben sikerrel léphessenek fel.

1985 után az érlelődő reformok Magyarországra irányították a nemzetközi sajtó figyelmét. A növényekkel sűrűn benőtt 301-es parcella, az eltemetettek helyét „jelző” besüppedt gödrök látványa feltűnt mind a BBC híradójában, mind a *The New York Times* címlapján. Hazai és nemzetközi szinten is mozgalom indult a halottak, elsősorban Nagy Imre újratemetését követelve. 1988 tavaszán volt ötvenhatos politikai foglyok megalakították a Történelmi Igazságtétel Bizottságát (TIB), amely a Nagy Imre-per 30. évfordulóján felhívást intézett a magyar társadalomhoz, sürgetve a kivégzettek méltó eltemetését, rehabilitálásukat, az egész közelmúlt történetének újraértékelését. 1988. június 16-án a magyar demokratikus emigráció a párizsi Père-Lachaise temetőben felavatta Nagy Imre és társai szimbolikus sírját.

1956-os emlékhely a Père Lachaise temetőben. A gondola felirata: „Nagy Imrének, Losonczy Gézának, Gimes Miklósnak és az 1956-os forradalom minden kivégzettjének”

Nagy Imre újratemetéséről, a Történelmi Igazságtétel Bizottsága 1989. február 14-én kötött előzetes megállapodást Borics

Gyula akkori igazságügyi államtitkárral. A temetésre az Újköztemetőben került volna sor, ahol március 29-én megkezdődött Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál és Szilágyi József jeltelenül eltemetett holttestének kihantolása. Május elejére, a közhangulat nyomása alatt, a hatalmon lévők is kénytelen-kelletlen beletörődtek, hogy a temetés nagy nyilvánosság előtt zajlik majd, és annak helyszíne nem a jól ellenőrizhető temető lesz.

Június 16-át nemzeti gyásznappá nyilvánítva temették újra Nagy Imrét, vele együtt kivégzett mártírtársait, és megemlékeztek az 1956-ot követő megtorlás többi áldozatáról is. Negyedmillióan helyszínen, ennél is többen tévéjük előtt ülve kísérték figyelemmel a többórás ceremóniát. Orbán Viktor a fiatalok nevében tartott beszédében így méltatta Nagy Imrét és mártírtársait:

”Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akaratával, akik, hogy ezt megtehessék, képesek voltak leszámolni a szent kommunista tabuikkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra... akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket és bizalmát beléjük helyezte.”

Három hét sem telt el az ünnepélyes szertartás után, amikor Nagy Imre halálos ítéletének meghozatalában kulcs szerepet játszó Kádár János, 1989. július 6-án

Nagy Imre újratemetése a Hősök terén

meghalt; ugyanazon a napon, amikor a Legfelsőbb Bíróság megsemmisítette Vida Ferenc ítéletét, és büntetleneknek jelentette ki Nagy Imrét és társait.

1 1989 júniusában indultak meg az első Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások. Résztvevői voltak az Ellenzéki Kerekasztal; az MSZMP és az állampárt által a tárgyalásokra meghívott, a Harmadik Oldalnak nevezett tömegszervezetek. A tárgyalások a békés átmenet jegyében zajlottak, az egyetlen kérdés, amelyből az Ellenzéki Kerekasztal nem engedett a demokrácia létrehozása volt. A „tárgyalásos forradalom” három hónapja alatt a résztvevők, megállapodásra jutottak több sarkalatos közjogi kérdésben.

A még 1989 szeptemberében is vitás kérdésekről az úgynevezett „négyigenes népszavazáson” dönthetett a nemzet. SZDSZ az általa kezdeményezett népszavazással meg kívánta akadályozni, hogy az ország a demokratikusan választott törvényhozás felállítását megelőzően döntsön az államfő személyéről. A feltett kérdések: „1. Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására? 2. Kivonuljanak-e a pártszervek a munkahelyekről? 3. Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyonról? 4. Feloszlassák-e a Munkásőrséget?” A legkritikusabb első kérdésben elenyésző (50,07%) többséggel, de győzelmet könyvelhettek el, a másik három esetben a szavazók 95%-a adott igenlő választ.

1 1989. szeptember 11-én Magyarország „felhúzta” a vasfüggönyt: megnyitotta a négy évtizede lezárt nyugati határait. Ezzel több tízezer keletnémet állampolgár indult el a semleges Ausztrián keresztül a Német Szövetségi Köztársaságba.

1 1989. október 23-án az Országgyűlés elnöke, Szűrös Mátyás a Parlamentben kikiáltotta a Magyar Köztársaságot. Az alkotmány szerint az ország más államok szuverenitását tiszteletben tartó önálló, demokratikus jogállam, amely a polgári demokrácia értékeit kívánja érvényesíteni.

A több, mint negyven éves szovjet fennhatóság végérvényesen lezárult, amikor Horn Gyula és Eduard Sevardnadze aláírták a Magyarországon ideiglenesen állomásozó szovjet csapatok kivonását kimondó szerződést.

Horn Gyula és Eduard Sevardnadze, Moszkva, 1990. március

A z első szabad, 1990. március 25-én és április 8-án megrendezett parlamenti választásokon a legtöbb mandátumot a Magyar Demokrata Fórum szerezte meg. Az első kormányt így az MDF alakíthatta, koalícióra lépve az FKGP-vel és a KDNP-vel, a miniszterelnök Antall József lett, a Magyar Köztársaság elnökévé az új Parlament – az 1956-os tevékenységéért korábban halálra ítélt – Göncz Árpádot választotta.

Kultúra-rovat: 1956-ban készült magyar filmek

Írta: Beke-Martos Judit

A forradalom éve nem csak történelmi eseményekben volt gazdag, hanem filmekben is. Az IMDb (a világ legnagyobb internetes film-adatbázisa) szerint 19 magyar film készült 1956-ban. Melyek is voltak ezek?

A Csodacsatár

Keleti Márton rendezte fekete-fehér szatíra, amelyben egy kitalált kommunista berendezkedésű ország, Futbólia minisztertanácsa megbízza Duca tengernagyot, hogy szerezze meg az országnak a világhírű magyar csodacsatárt. A sportoló helyett azonban tévedésből egy töltőtollárust rabolnak el, aki így érthető módon nem remekel a focimeccsen. A főbb szerepeket *Feleki Kamill*, *Ungváry László* és *Pongrácz Imre* alakította, de szerepet kapott *Sinkovits Imre* és *Kiss Manyi* is.

Dollárpapa

Gertler Viktor rendezte fekete-fehér politikai vígjáték, amelyben az Amerikából nincstelenként hazatérő nagybácsiról mindenki azt gondolja, hogy nagyon is vagyonos öregúr. *Darvas Iván*, *Rajz János*, *Ráday Imre*, *Somogyi Erzsébet* a főbb szerepekben, de feltűnik röviden *Alfonzó* is a vásznon.

Hannibál tanár úr

Fábri Zoltán írta és rendezte ezt a fekete-fehér drámai alkotást, amelyért a Karlovy Vary Nemzetközi Filmfesztiválon Kristálygömb díjra jelölték. A főszereplő, Nyúl Béla átlagos tanár egy iskolában, ám mikor megment egy kitömött madarat hirtelen hőssé válik; ezzel a hírnévvel azonban nem tud mit kezdeni, így számára már csak a halál nyújt kiutat. Főszerepben *Szabó Ernő*, partnerei közt *Kiss Manyi* és *Gobbi Hilda* is megtalálhatók.

Körhinta

Szintén Fábri Zoltán rendezte felejthetetlen alkotás, valódi magyar klasszikus *Törőcsik Mari* és *Soós Imre* főszereplésével, amely a rendező-társírónak a Cannes-i Filmfesztiválon Aranypálma jelölést hozott. Ez a fekete-fehér remekmű valójában 1955-ben készült, de a nemzetközi közönség számára csak a következő évben vált hozzáférhetővé. A magyar falu átalakulását, a generációs különbségeket és a szerelem mindenhatóságát megjelenítő film tulajdonképpen napjainkban is létező, valóságos problémákat boncolgat, és felejthetetlen filmtechnikai élményt nyújt – sztárok jutalomjátékával.

Mese a 12 találatról

Makk Károly sztárparádéja: *Tolnay Klári*, *Zenthe Ferenc*, *Somló István*, *Psota Irén*, *Darvas Iván*, *Ruttkai Éva*, *Garas Dezső* és még sokan mások játszanak ebben a fekete-fehér vígjátékban, amelynek egyik társszerzője – az

1969-ben készült A Tanú c. film rendezője – Bacsó Péter.

Szakadék

Darvas József novellája alapján *Bessenyei Ferenc* és *Bara Margit* főszereplésével forgatott filmet Ranódy László, amely rendezésért elnyerte a Karlovy Vary Nem-

zetközi Film-fesztivál zsűri-jének különdí-ját. Ez a fekete-fehér film is exportálásra került, azaz a külföldi közön-ség is megis-merhette azt.

Tanár úr, kérem...

Karinthy Frigyes ismert novellájából Mamcserov Frigyes rendezésével készült film, amelyben mellékszereplőként tűnt fel *Gobbi Hilda* és *Alfonzó* a főszereplők, *Pethes Sándor*, *Bihari József* és *Maklár Zoltán* mellett. A gyermekkor gyötrelmeit helyzetkomikumokon át bemutató film 76 perces fekete-fehér alkotás.

Ünnepi vacsora

Ebben a fekete-fehér filmben Révész György rendező kérésére sorakoznak fel a korszak sztárjai: *Tolnay Klári* és *Básty Lajos*, valamint mellékszerepekben *Ruttkai Éva*, *Kállai Ferenc*, *Kiss Manyi*, *Maklár Zoltán* és még sokan mások. A forgatókönyvet Palotai Boris írta.

Továbbá: **Az eltüszentett birodalom** címmel Banovich Tamás rendezett színes mesefilmet *Tímár József*, *Sennyei Vera*, *Soós Imre* és *Krencsey Marianne* főszereplésével. Jancsó Miklós **Móricz Zsigmond (1879-**

1942) életét dolgozta fel, Szóts István **Melyiket a kilenc közül?** címmel forgatott rövidfilmet, Kalmár László **Gábor diák** című zenés filmjében pedig *Sinkovits Imre* és *Zenthe Ferenc* is játszott. Mészáros Márta filmjének címe **Országutak vándora** volt. Gertler Viktor nevéhez egy zenés film is kapcsolódott még ebben az évben **Pázmán lovag** címmel, és ugyanígy Révész György sem tétlenkedett, második filmje a **Szájhős** volt. Szemes Mihály **Több, mint játék**; Gaál István fekete-fehér rövidfilmje a **Védjük meg üzemeinket**, Bán Frigyes **Zsebek és emberek**, illetve Fejér Tamás **Eger** című filmjei teszik teljessé a listát.

Hogyan jártak az emberek moziba 50 évvel ezelőtt? Ekkor már létezett moziműsor. Egy mozi rendszerint egy filmet játszott megadott időközönként és volt, hogy adott filmeket csak adott városokban lehetett megtekinteni. A néző megváltotta a jegyét és elfoglalta a helyét. Az elsötétedő terembe a vászonról először hosszú reklámok sora áradt majd rövid filmhíradó következett, amely beszámolt az elvtársaknak a napi politika és a párt aktuális érdemeiről. Ezután következett a filmvetítés, amit – bár a filmek többsége 90 percnél is rövidebb volt – rendszerint félbeszakítottak egy cigaretta szünettel. A jegyek olcsók voltak és a lakosság többsége rendszeresen járt moziba, ahol a rengeteg magyar filmen kívül a szovjet blokk más országainak alkotásai is láthatók voltak, így csehszlovák és lengyel filmek is. A magyar kultúrélet jelentős részét jelentette a filmszínház, az állam engedte és támogatta a filmgyártást – természetesen megfelelő kontroll mellett, de még így is nagyon sok gúnyos szatíra készült, amin ma már csak jót nevetünk.

Márai Sándor: Mennyből az angyal

MENNYBŐL AZ ANGYAL - MENJ SIETVE

Az üszkös, fagyos Budapestre.
Oda, ahol az orosz tankok
Között hallgatnak a harangok.
Ahol nem csillog a karácsony.
Nincsen aranydió a fákon,
Nincs más, csak fagy, didergés, éhség.
Mondd el nekik, úgy, hogy megértsék.
Szólj hangosan az éjszakából:
Angyal, vigyél hírt a csodáról.

Csattogtasd szaporán a szárnyad,
Repülj, suhogj, mert nagyon várnak.
Ne beszélj nekik a világról,
Ahol most gyertyafény világol,
Meleg házakban terül asztal,
A pap ékes szóval vigasztal,
Selyempapír zizeg, ajándék,
Bölcs szó fontolgat, okos szándék.
Csillagszóró villog a fákról:
Angyal, te beszélj a csodáról.

Mondd el, mert ez világ csodája:
Egy szegény nép karácsonyfája
A Csendes Éjben égni kezdett -
És sokan vetnek most keresztet.
Földrészek népe nézi, nézi,
Egyik érti, másik nem érti.
Fejük csóválják, sok ez, soknak.
Imádkoznak vagy iszonyodnak,
Mert más lóg a fán, nem cukorkák:
Népek Krisztusa, Magyarország.

És elmegy sok ember előtte:
A Katona, ki szíven döfte,
A Farizeus, ki eladta,
Aki háromszor megtagadta.
Vele mártott kezet a tálba,
Harminc ezüstpénzért kínálta
S amíg gyalázta, verte, szidta:
Testét ette és véréit itta -
Most áll és bámul a sok ember,
De szólni Hozzá senki nem mer.

Mert Ő sem szól már, nem is vádol,
Néz, mint Krisztus a keresztfáról.
Különös ez a karácsonyfa,
Ördög hozta, vagy Angyal hozta -
Kik köntösére kockát vetnek,
Nem tudják, mit is cselekesznek,
Csak orrontják, nyínak, gyanítják
Ennek az éjszakának a titkát,
Mert ez nagyon furcsa karácsony:
A magyar nép lóg most a fákon.

És a világ beszél csodáról,
Papok papolnak bátorságról.
Az államférfi parentálja,
Megáldja a szentséges pápa.
És minden rendű népek, rendek
Kérdik, hogy ez mivégre kellett.
Mért nem pusztult ki, ahogy kérték?
Mért nem várta csendben a végét?
Miért, hogy meghasadt az égbolt,
Mert egy nép azt mondta: „Elég volt.”

Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.
De most sokan kérdik: mi történt?
Ki tett itt csontból, húsból törvényt?
És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebegve, mert végképp nem értik -
Ők, akik örökségbe kapták -:
Ilyen nagy dolog a Szabadság?

Angyal, vidd meg a hírt az égből,
Mindig új élet lesz a vérből.
Találkoztak ők már néhányszor
- A költő, a számár, s a pásztor -
Az alomban, a jászol mellett,
Ha az Élet elevent ellett,
A Csodát most is ők vigyázzák,
Leheletükkel állnak strázsát,
Mert Csillag ég, hasad a hajnal,
Mondd meg nekik, -

mennyből az angyal

New York, 1956.

IMPRESSZUM

Szerkesztette: Képesy Imre

Címlapterv: Balogh Boglárka

Tördelés és korrektúra: Képesy Imre

Munkatársak: Bathó Gábor, Beke-Martos Judit, Csoór Dorothea, Elek Péter,
Lenkovics Judit, Minárik Ferenc, Südi Gergely, Vattamány Gyula